

П. б. б
397

Ђорђе А. Чокорило

ЗНАЧАЈ

КУЛТУРНЕ БОРБЕ У ФРАНЦУСКОЈ

- I. Борба француског народа са Римском Црквом. — II. Злочини Римске Цркве. — III. Проглас човјекових и грађанинових права у Француској.

„Истргнућемо умове испод вјековног јарма...“

Комб.

БЕОГРАД

„ДОСИТИЈЕ ОБРАДОВИЋ“ — ШТАМПАРИЈА АЦЕ М. СТАНОЈЕВИЋА

ЧИКА ЉУВИНА УЛИЦА БР. 8.

1905.

Т. Б. 6
397

10 = 54014983

Јодину Луку Ђеловићу
у знак поштовања

Ђорђе А. Чокорило

Мисај.

УНИВ. БИБЛИОТЕКА
И. Бр. 45405

ЗНАЧАЈ

КУЛТУРНЕ БОРБЕ У ФРАНЦУСКОЈ

Лука Ђеловић
БЕОГРАД

Luka Ćelović

БЕОГРАД

- I. Борба француског народа са Римском Црквом. — II. Злочини Римске Цркве. — III. Проглас човјекових и грађанинових права у Француској.

„Истргнућемо умове испод вјековног јарма.“

Комб.

ПРВА СРПСКА КЊИЖАРНИЦА И ПАПИРНИЦА
Душана Поповића и др.
Продаја духана и цигара.
859 CLYBOURN AVE. CHICAGO, ILL.

БЕОГРАД

„ДОСИТИЈЕ ОБРАДОВИЋ“ — ШТАМПАРИЈА АЦЕ М. СТАНОЈЕВИЋА

ЧИКА ЉУБИНА УЛИЦА БР. 8.

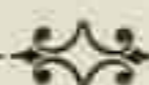
1905.

ВНЕШКОРПФОНА

ЗНАЧАЈ КУЛТУРНЕ БОРБЕ У ФРАНЦУСКОЈ

БИБЛИОГРАФИЈА

- Henri Brisson*: La Congregation, Paris, Cornelu, 1902.
- Albert Meyrac*: La Lutte contre le Clericalisme, Paris, Cornely 1902.
- S. P.*: L' Abrogation de la Loi Falloux, Paris, Cornely 1902.
- B. Jacob*: Pour l' Ecole laïque, Paris, Cornely, 1900.,
- Louis Havet*: L' idée de l' Enseignement laïque, Paris, 1902.
Annales de la Jeunesse laïque.
- M. A. Delpech*: Le Concordat, Paris, Cornely, 1901.
- Gabr. Compayre*: Histoire de la Pedagogie, Paris, Deplane, 1901.
- Leon Bourgeois*: Declaration des Droits de l' Homme et du Citoyen 1789., Paris, Cornely.
- Maurice Barthélemy*: La libre-pensée et ses martyrs, Paris, Clément, 1904.
- Paul Bert*: La Morale des Jesuites, Paris, Charpentier, 1880.
- Журнали: „Temps“ од год. 1904.
„Matin“ „ „ 1902.-3.4.
„Radical“ „ „ 1904.
„Raison“ „ „ 1904.
„Journal officiel“ од г. 1901. и 1904.

САДРЖАЈ

	СТРАНА
<i>Преглед садржине</i>	V—X
<i>Предговор</i>	XI—XVII
I. — Друштво нам пружа социјалне законе, који су путовођ к Прогресу; за то га треба проучавати. — Неинтересовање рађа навику нехаја и равнодушности, која води к Мраку и Пропасти . . .	XI—XIII
II. — Садржај књиге, погледом на наш народ. — Револуција 1789. је чедо лангане еволуције притиснутог Духа Слободе. — Културна борба у Француској је природно продужење Велике Револуције	XIII—XV
III. — Паралела Француске с Аустријом. — Гажење права Српског Народа, под Аустријом. — Неоспорне пошљедице тираније	XV—XVII

Значај културне борбе у Француској

<i>Глава прва: Плод Велике Француске Револуције</i>	1—4
I. — Ослобођење Духа Свјетлости. — Плод његове борбе, током XIX. стољећа . . .	1—2

II. — Мрачњачка теза Ф. Бринтијера, погледом на Француску и Римску Цркву и напредна антитеза Луја Хавеа . . .	2—4
<i>Глава друга: Римска Црква није национална Црква</i>	4—9
Метод идентификовања нације са католицизмом је једна од политичких смицалица Римске Цркве. — Он служи као мост папизму. — Политика Римске Цркве међу Србима у оквиру Аустро-Угарске. — Католичка је Црква Римска Црква, докле се православна Црква дијели на националне цркве. — Клерикализам је главна осовина католицизма, докле је код православља главна осовина нација. — Одвратни покушаји клерикализирања међу православним Србима Аустро-Угарске, Босне и Херцеговине	4—9
<i>Глава трећа: Један поглед на морал и политику Римске Цркве, особитим обзиром на Француску</i>	9—18
I. — Клерикализам држи у чељустима националну индивидуалност католичких народа. — Римска Црква је профанисала хришћанску науку: њезина средства и њен циљ то доказују. — Морал Језуита: анализа Compendium-а. Педагошка доктрина Језуита	9—15
II. — Један поглед на историју и политику Језуита. — Језуити постају елита Римске Цркве, која преузима њихову политику. — Прогонство Исусовог реда из Француске	15—18

	СТРАНА
<i>Глава четврта: Борба Француског Народа с Римском Црквом</i>	18—49
I. — Почетак борбе и њезини главни узроци. — Проглас Човјекових Права против злоупотребе Римске Цркве . . .	18—20
II. — Устук и поновни нападај Римске Цркве. Главно оружје њезино: конгрегационистичка настава. — Рад Прве Републике на народној настави. — Бонопарт: Конкордат с Римом. — Народна школа за Прве Царевине: <i>Гизове</i> реформе	20—23
III. — 1848. — Фалуов закон. — Дебата у Комори око Фалуова закона: Бартлеми Сент-Хилер и Виктор Хиго . . .	23—25
IV. — Пошљедице Фалуовог закона, са политичког и педагошког гледишта . . .	25—27
V. — <i>Quanta cura</i> и <i>Sylabuss</i> — живи свједок мрачњаштва и плутократизма Римске Цркве	27—29
VI. — Културна борба за вријеме Друге Царевине. — Трећа Република: касапљење Фалуовог закона и његове пошљедице за Треће Републике. — Сутеренски напредак Римске Цркве: конгрегације злоупотребљују законе. Рапидни напредак конгрегација . . .	29—34
VII. — Утицај конгрегација на Прогрес. — Педагошко питање се прелијева у политичко питање: демократија и Република у опасности. — Политика конгрегација и ненадно јој откривање маске	34—37

- VIII. — Валдек-Русо и закон о асоцијацијама и конгрегацијама од 1. јула 1901. 37—41
- IX. — Утицај Валдек-Русовљева закона на Слободни Дух Народа. — Долазак Комбовог министарства. — Егзекуција закона: срџба реакције и њена непокорност закону. — Проширење Валдек-Русовљева закона: закон Комбов о конгрегацијама од 8. јула 1904. . . . 41—43
- X. — Цио рад нутарње политике Комбовог министарства се своди на борбу Државе са Римском Црквом: примједбе министарству, због тога, и Комбова одбрана на то. — Из говора, Министра-Предсједника, о културној борби, држаног 24. јула 1904. у Каркасону . . . 43—46
- XI. — Рад и политички систем данашњег француског министарства, погледом на Римску Пропаганду: Говор министра-предсједника Комба, у Оверу, 3. септембра 1904.: укидање конгрегационистичке наставе, кидање дипломатских веза са Ватиканом, питање о протекторату на Истоку и Крајњем Истоку, циљ Републике Француске 46—49
- Глава пета: Значај културне борбе у Француској 49—54*
- I. — Девиза модерне Француске и девиза реакције. — Значај културне борбе у Француској се протеже и на цијело човјечанство: она представља борбу Слободе са Ропством. — Паралела народне школе (école laïque) са нена-

	СТРАНА
родном школом. — Прва је вођ Прогреса, друга вођ Мрака и назатка	49—52
II. — Ненародне и конгрегационистичке школе су проту-природне и анти-хумане. Борба српског народа у оквиру Аустро-Угарске, Босне и Херцеговине је природна и законита: то је борба за Прогрес, коју води и данашња Француска. Успјех културне борбе у Француској имаће свој значај и на судбину Српског Народа	52—54
<i>Додатак</i>	54—89
<i>Злочини Римске Цркве</i>	54—83
Увод	54—56
I. — Злочини у XII., XIII. и XIV. вијеку.	56—59
II. — Злочини у XV. и XVI. вијеку	59—68
III. — Злочини у XVII-ом вијеку	68—73
IV. — Злочини у XVIII-ом вијеку	73—77
V. — Злочини у XIX-ом вијеку	77—83

—

Проглас Човјекових и Грађанинових

<i>Права Француске Републике</i>	83—89
I. Увод	83—85
II. Текст	85—88
III. Закључак	88—89

ПРЕДГОВОР

I

Упознавајући се с друштвеним животом некога народа, упознајемо се и с многим законима, који управљају друштвом. Ти закони могу бити од користи свакоме народу, а нарочито ономе, чије искуство не допире далеко.

С тога се не може одобрити једна врста приговора, који се у нас често чују и који неће мимоићи ни ову књигу, судећи о њој, само по наслову. Ти приговори се обично испољују у виду лаких реченица, као: — Шта ће нама то? Шта се тиче нас то или оно? Није то за нас... и т. д.

Ја бих на то одговорио: човјека се тиче сваки човјек, без разлике, — друштва се тиче свако друштво, ма гдје се оно налазило. Човјек је нужна и природна честица друштва, као и што је друштво законита цјелина, састављена од људи. Човјек без друштва би угинуо као што и друштво не би могло постојати без људи. Но као што људи нијесу сви једнаке јачине, тако ни акције појединих друштава нијесу истога степена. Та разлика, била она индивидуална или колективна, ишчезава, мало по мало, на темељу природног закона еволуције, који се знатно потпомаже законима подражавања, шта нам се сами од себе нуде.

Примјери једне стране могу бити од помоћи другој страни. Искуство једног народа може да уштеди и ври-

јеме и труд другоме народу, — наравно ако овај хоће, да се упознаје с тим искуством и ако настоји, да га згодно употријеби. Један народ, имајући ово на уму и радећи тако, неће никада малаксати на правом путу живота, који га води к напретку.

„Ко више зна, тај више и вриједи,“ — стара истина, која се односи, колико на појединце, тим више на друштво. Знање је моћ, а незнање је слабост. Не интересујући се за ово, не интересујући се за оно, наша душа присваја једну врло рђаву навику: навику нехаја и равнодушности, што води, како појединца, тако и друштво к пропасти.

Напротив, показујемо ли интересовање за све, што се око нас догађа, наша чула јачају, памет се богати, разум се оштри, срце племени, а воља се васпитава. Једном ријечи, дух напредује — а дух народа, треба знати, вјечито живи. Његове тековине постају нашљедно благо народних покољења.

СТИЦАЊЕМ знања наш умни хоризонт постаје већи, а у оквиру његовом указује нам се пред очима многа непозната жижа, из које допирају зраке, у облику загонетних и нејасних догађаја. У случају непознавања једне, рецимо за нас опасне жиже, ми се упуштамо у борбу само са једном зраком, једним догађајем, губећи вријеме и трошећи енергију, скоро узалудно. Јер чим приступимо другој зраци, да је сузбијамо, прва се на ново јавља, а стотинама других нас још чека.

Но чим хоризонт постане већи, извор се појављује. Жижа је у нашим рукама. Ако је у њојзи извор добра, бацајмо је, гдје више можемо; ако је у њој извор зла, не чекајмо да се зраке сакривају за облацима нехаја: разбимо је, да јој извор пресуши за нас и за наша покољења.

Ето, то имадох да рекнем на адресу приговорâ, којима се потпомаже нехај и ограниченост, и који, сва-

како, згодно карактеришу дух времена, у коме се налазимо...

А сад, нешто о самој књизи.

II

Није ми била намјера, да се дубоко упуштам у једновјековну борбу Француског Народа са Римском Црквом: оно, што је најважније за познавање наше, и што би могло бити занимљиво за нашу читалачку публику, то сам унио у ову књигу, која је први дио једне овеће расправе, што засијеца у наше прилике.

Тако исто сам настојао, да језик буде што чишћи и приступачнији нашим народним слојевима, са жељом, не би ли пробудио љубав и прама овој врсти књига, за коју, ја сам више него увјерен, наш Народ има наклоности. Та је наклоност урођена, а настала је дугим низом година, кроз које је наш Народ, стењући под вјечитим и разноврсним јармовима, оштрио свој политички инстинкат. У прошлости смо виђали тај инстинкат, како се у маховима буди, и, услијед неуспјеха, опет га спада дријемеж, пун немира и грозничавости.

Ах, тај дријемеж, као да овог пута и дуље траје, него што треба, захваљујући нехају и непотпуности наше интелигенције. Многи, да оправдају тај нехај, бране се постепености народног развијања, које треба да тече, како они тврде, „природним током“. Ми немамо намјеру да против те тезе на овом мјесту устајемо, но једино примјећујемо, да се природни закони друштвеног развита могу знатно ускорити активним и устрајним радом, пуним самопрегорења. У том раду је потребито да се уоче и многе сметње, па макар оне биле и природне, те да се чим прије отклоне.¹

¹ Зар ми нијесмо и онако вјечити приједмет борбе, испољеној у отпору против природе? И зар, у тој борби, ми не заустављамо многе акције природних закона? Тако на пр. одијело запрје-

Бог је рекао: „ради, помоћу ти и ја“ т. ј. иди напријед, да се попнеш на што виши степен моралне висине, која води к срећи и Прогресу.

Француски Народ није жалио жртава, да уклања сметње с пута к Прогресу. Он није дријемао, кад је требао да буде најбуднији. Јер, кад се мишљаше, да он дубоким сном спава, његов инстинкат јаве, пробуђен идејама Волтера, Монтескија и Жан-Жак Русоа, показа се будан на тмурном обзорју политичког поља.

Тај ненадни скок, ту ненадну јаву, иза грозничавог сна Француског Народа, њемачки филозоф *Хердер*, овако слика:

„Сјеме пане на земљу и изгуби се у њој: изгледа као да је угинуло за навијек. Но наједном проклија, пробивши чврсту земљу, што га је притискивала. Тако оно исто сјеме, за које се мислило, да је живот давно изгубило, показује своју снагу земљи — непријатељу. И гле, шта се догађа!? Од њега постаје биљка, која цвјета и даје зреле плодове.“

Под притиском злоупотребљене власти, заточени Дух Слободе, залијеван бистрим соком слободоумних идеја, спасава се ропства. Закован у чврсти ковчег злоупотребљене догме, развија се непримјетно, лагано, не дајући никаква знака од себе. И у часу, кад се мишљаше, да је и пошљедњи остатак његовог живота утрнуо, запуцаше тешке стране гвозденог ковчега; а на раскомаданим дијеловима њиховим указује се заточени дух, у свој својој свјежини, приправан за борбу.

Француска Велика Револуција букну и ослобођени Дух стаде, да се развија, борећи се са својим непријатељима. Студен, корито одвраћа ток ријеке, громобран влада муњом, и т. д. — Жељезницом се стигне на неко мјесто брже, него колима; а колима опет брже, него пјешачењем, у коме је испољен првобитни закон природе.

тељима што хоће да му униште будући цвијет, како би омели природни плод.

Културна борба у Француској нужна је пошљедица Велике Револуције. Или још боље, она је продужење саме Револуције, чији је значај познат не само по Француску, него и за цијело човјечанство.

Папизам и деспотизам, догма и мрачњаштво, некада свемоћни тирани несретног француског друштва, стадоше да стрепе, пред свјезим и честитим лицем некадањег њиховог роба. И та стрепња прелази у страх пред смрћу своје моћи, која већ пада у агонију, — агонију, која у Француској још траје, док данас — сјутра не ишчезне. Но та моћ, као и сваки самртник, још се нада, бори се, бори, хоће да живи и да стаје на пут новом духу, што се испољава у *Напретку*. А устук овог пошљедњег био би абсурдум: сама његова ријеч показује, да ће побједни вијенци окитити његову главу.

III

Но докле дух Прогреса, са лучом у руци, дочекује зору XX-ог вијека у Француској, дотле моји земљаци, у неослобођеним крајевима, стењу под тешким јармом Мрачњачког Духа једне „цивилизоване“ државе. Папизам и деспотизам ликују: средства се не бирају, да би се могло до потпуног триумфа стићи. Индивидуална и народна слобода се гази, а дужност власти претвара се у незакониту силу и тиранску акцију. Право човјека не признаје се, а право народа се исмијава.

Поштени Српски Народе, шта си дочекао! Мјесто твојих обичаја, којима је основ чисти морал, насилно ти се намећу за те опасни обичаји с одвратном подлогом. И ту, под притиском те кухне сфере ти си приморан да жваћеш отровну храну мрачњачког духа! Па и у твојим рођеним, у твојим најсветијим установама, у дому твоме, забрањују ти, да се питаш здравом храном,

којој је подлога морал, а сврха Напредак. Плод твојих тешких дужности кида се из корјена, као год, „кад дивљаци Лујзиане хоће да једу плодове, они најпрво посијеку стабло у корјену и онда тргају плодове. То је права слика деспотизма“ (Франклин).

Дакако, страх је једне „цивилизоване“ државе, да своје народе цивилизује, т. ј. да их подигне на што већи ступањ моралне висине, јер тада ће наићи на препоне у вршењу свога нечовјечног рада. Доказ јасан, да је њезин систем, не само средовјековни, него се и у длаку подударара са системом најљућих противника сваког напретка, са системом клерикалне елите, светих отаца из реда *Игњата Лојоле*. И тај систем ликује над већим дијелом Српског Народа, и то на прагу XX-ог вијека! Баш, када га смртни ропац дави у земљи Прогреса и човјекових права.

Страшна истина, но биће још страшнија, кад се уочи, њезина јака противност с истином културно-политичке борбе у Француској. И из те противности се може живље осјетити неправда и бол, што тишти моју браћу, која су жртве не само угњетавања, него и предмет ниске обмане.

Али треба знати, да „народи опраштају, каткада, властима, које их гњече, али никада не опраштају онима, које их обмањују“ (Монталамбер).

Париз, новембра 1904.

Ђ. А. Ч.

ЗНАЧАЈ КУЛТУРНЕ БОРБЕ У ФРАНЦУСКОЈ.

„Католицизам, то је Француска,
— Француска, то је католицизам.
Француз, који би урадио што про-
тив католицизма, урадио би и про-
тив величине Француске; и обратно,
све што ради у интересу католи-
цизма, то ради и у интересу Фран-
цуске“.

F. Brunetière.

„... Она, Римска Црква, упиње
се из петних жила, да замијени
француским принципима римске
принципе; а овамо пријети фран-
цуским принципима, који су ује-
дно и принципи модерног друштва
и који се потпуно разликују од
принципа Римске Цркве.“

Louis Havet.

Плод Велике Француске Револуције.

I

Са првом искром Француске Револуције искаче и прва удружена воља, да раскида окове сугерисаних духова, што блуђаху по засталој бари опасних навика. И та удружена воља, ослободивши се испод јарма мрачних

и назадних традиција, наставља борбу започету Великом Револуцијом, спасавајући индивидуе од учмалог ропства. Неустрашиво и сигурно, мало по мало, приводи се крају то велико дјело.

Након минулих сто година, након узбуркане и магловите борбе, током цијелог XIX-ог стољећа, млада удружена воља, множећи се и јачајући вољом ослобођених робова, одлучује се на важна и велика дјела.

Ова година, година хиљадуидеветсточетврта, живи је свједок те моћне акције, којој је на челу егzekутиве данашње министарство *Емила Комба*.

Ну не треба мислити, да је триумф младих воља достигао своју мету. Јер није лако искоријенити старе навике, које су се укорјениле, прелазећи с кољена на кољено и заточиле разум и вољу још многих индивидуа. Али ипак ова година даје врло видан и значајан плод тог тешког рада. Она приведе к дјелу санкционисани закон о укидању конгрегација, она пружа лавор-вијенац народном учитељству, прекида везе с Ватиканом и она довршава гроб ултрамонтанској идеји.

Успјех 1904-е подмлађује дух прогреса, који ће, тако подмлађен, да настави борбу двоструком снагом и да извуче пошљедње перо из старих крила мрачњачког духа.

II

Кад се укоријени неко мишљење, тешко га је угушити. А и ако се угуши, не значи, да је искоријењено. С тога је и јасно по које назадно мњење и код појединих већих људи. С тога је и схватљива њихова борба против рушења многих мрачњачких идеја и против укидања опасних установа.

Отуда долази и мишљење академичара Ф. Бринтијера, које на челу ових редова наведосмо. „Католицизам, рече, то је Француска, — Француска, то је католицизам.

Француз, који би урадио што против католицизма, урадио би и против величине Француске; и обратно, све што ради у интересу католицизма, то ради и у интересу Француске.“

О колико нелогичности и колико неистине у овим ријечима! Тим више, што се католицизам хвата народности онда, кад хоће да ојача своју акцију. А кад му то није нужно или кад му је то немогуће, онда гњечи народност и често пута окреће копље против ње. Пошљедња деценија XVIII-ог вијека виђоше многе Французе-клерикале и многе заступнике Римске Цркве у војничком табору аустриског ћесара и пруског краља. А цјелокупна историја Западне Цркве је живи свједок непријатељског расположења њезиног наспрам националне свијести. Но тог свједока тешко назире кратки вид и тешко га схваћа затворени ум.

С тога је и разумљив аутоматски пристанак на Бринтијерово мишљење многе француске душе, која се дави у мору клерикалних софизама. С тога је и схватљиво, да још има, у француском народу, приличан број присталица уз католичко-клерикалну странку, која се појављује и у лажном виду националне странке.

Националиста у Француској значи прво католик-клерикал, онда тек Француз. — Ви нијесте Французи, са правом им довикују републиканци, ви сте Римљани. Ваш је патриотизам лажан и лабав, ми га не требамо. Наша покољења треба да су на првом мјесту патриоте и људи, а вјеру нека сваки слободно исповиједа, коју хоће; јер смо сити католицизма, који је незаконито узео монопол правде и истине, претворивши га у неправду и неистину. Сити смо католицизма, који је толико вијекова гњечио наш народ, остављајући га у мраку незнања, угушујући му политичку и економску слободу.

Француз и католик није једно исто. Патриотизам француски је антипод фанатизма католичког. Циљ ка-

толизма и циљ француски потпуно се разилазе. Католицизам тежи за универсалним господством, француски патриотизам се тог гнуша. *Римска Црква је мајстор троструког јарма, под којим јечи људско биће: она убија разум и вољу, злоупотребљујући свој ауторитет; она гњечи слободу народних права, злоупотребљујући незаконите привилегије; она замотава у црно благостање народа, злоупотребљујући измамљени и отети капитал.*

Римска Црква и Народ, то је крволочни тиранин и спутани роб. И она, као така, не устручава се, да, тобоже, замјењује своје принципе са принципима, који не потичу од ње. То јест, како рече *Луј Хаве*: „Она се упиње из петних жила, да замијени римске принципе француским принципима; а овамо, она је највећи противник француских принципа, који су принципи модерног друштва, и који се потпуно разликују од принципа Римске Цркве. Јер није то била Црква, што је створила девизу *Слодода, Једнакост*, — не, то је била прва Француска Револуција“.

Римска Црква није Народна Црква.

Карактеристична је појава у историји Римске Цркве покушаји идентификовања католицизма са националним именом. Ти су покушаји избили и избијају у оно доба, када је немогуће, без моста, вршити мисију Римске Цркве.

Овај метод римске политике се опажа, у новије доба, и изван Француске. Тако н. пр. у српским и хрватским дијеловима Аустро-Угарске монархије настоји се, да католицизам буде идентификован са Хрватством, које је потпуно стегнуто под јарам Римске

Цркве¹. О истинитости овог тврђења увјерава нас и једна окружница сарајевског арцибискупа Штадлера, којом изједначује Хрватство са католицизмом. Том окружницом се хтјело, тобоже, показати како окупаторка не иде руку под руку са шефом римске пропаганде у окупираним покрајинама. А уједно хтјело се показати мусломанима, да хрватство није мост католицизма, како би, без страха и без колебања, преко њега могли да прелазе. Ко познаје тајне аустријског политичког система, томе није тешко стати у крај мариџетлуцима оваке руке. А коме је познат и политички систем римске пропаганде, лако ће у овим смицалицама уочити индиректни пут његов. Пут, који врца и заобилази према стицају околности.

Неће бити згорег, да се упитамо: Од куда мисао Римској Цркви да се хваћа идентификовања вјере са националним именом? И је ли могуће вјеровати у искреност оваких покушаја, који су опозициона тачка циљу Римске Цркве?

Нема сумње, да је највиднији извор овог идентификовања у дјелокругу оних народа, чија црква представља националну свијест. С једне стране то, а с друге опет револт појединих нација римо-католичке вјере против своје религије, наметнуше мисао Риму да се лати (наравно привремено), гдје буде нужно, метода идентификовања, како би се послѣје могло право ићи циљу.

Овај неприродни покушај или потпуно пропада или *привидно* успијева. Рекох привидно, јер чим се човјек

¹ „Hrvatska je domena Klerikalisma. Nema valjda na blizu zemlje, u kojoj bi klerikalizam tako neograničeno vladao, kao u Hrvatskoj. Ta i u samoj — klerikalnom vladavinom ozloglašenoj — Španiji ima čitavih stranaka i pokreta protuklerikalnih, a klerikalizam se u njoj drži kao i svagdje svojim jedinim i najčvršćim uporištem: zaostalošću puka, jakom i moćnom organizacijom zaglupljivanja.“

Види *Предговор* V. К. у књизи „Pogledi na klerikalizam u Hrvatskoj“ од Dr. Франка Поточњака.

боље загледа, он одмах уочи, да ту од идентификовања нема ни говора. Фанатизам вјерски држи у чељустима националну свијест и чека час, када ће је, на један миг Римске Цркве, да прогута.

Није се ни чудити.

Уређење и прошлост Римске Цркве, њезина средства и њезин главни циљ, коме је ишла и коме иде, уништила је једном за свагда национално хришћанство. Католицизам се није бринуо за националну индивидуалност, он је њу чак и угњетавао. Римској Цркви је једна једина брига: универсална власт. А да се до тог дође, треба средстава, без обзира на њихов избор и на њихово трајање. Тако Римска Црква мисли, да јој може послужити, као привремено средство, њезином циљу и име нације, спајајући га са вјерским фанатизмом.

„Нација“ — то је мост, преко кога треба „вјерни“ директно, а „јеретици“ индиректно да прихвате основну девизу Римске Цркве, по којој *папизам* представља *вјечно блаженство*: „Што Бог каже на небу, то папа заповиједа на земљи, а духовна лица, то су вјесници Бога на небу, односно Бога на земљи, у лицу „непогрјешивог“ папе. Из чега излази, да Римској Цркви није брига ни за католичку, а камо ли за националну индивидуалност. Она се служила и служи и једном и другом, као готовим или провизорним мостом, који је води њезиној девизи, што јој претходи главном циљу, циљу неограничене моћи и универсалног господства.

По тој девизи она је и могла да формире у своме „вјерноме“ — не католичку, него клерикалну индивидуалност, која води слијепом фанатизму и одвратном шовинизму.

Код вјера, које су, по изгледу, идентификоване са народношћу, ствар друкчије стоји. Тако н. пр. православије, код нас Срба, није се могло да изметне у клерикализам, те по томе није могло ни да подвргне нашу

националну индивидуалност. Ми не имајасмо опишљивог Бога на земљи, нисмо му се могли, дакле, ни клањати: у души нашој није се могла никако излећи идеја клерикализма, те по томе није се могла образовати ни клерикална индивидуалност.

Тако Српска Црква није могла да постане теократска црква, јер њена глава не пребива у земаљском царству. Отуда је дошло да православље чисто приону уз нашу националну индивидуалност, која је остала као вјерни носилац његов. Оно се није развијало наобашка, него уз развитак и јачање националне индивидуалности и оно је јачало.

Отуда је дошло, да Црква нашег народа одговара потпуно појму праве цркве, т. ј. појму, који означава скуп чланова Српског Народа. Потоме наша православна црква означава народну цркву.¹

Као што је Српска Црква народна црква, сасвим је јасно, да су службеници те цркве службеници чисто народни, који носе име, не православни свјештеници, но српски свјештеници, — не православне владике, но српске владике. У овој ознаци је садржан и појам православља, те с тога је и сувишан, да се спомиње.² Јед-

¹ Отуда не излази да чланови Српског Народа морају имати једну цркву, него да сви православни чланови српског народа припадају једној, српској цркви. Тако н. пр. Срби римо-католичке или мусломанске вјере, и ако припадају Српском Народу, не припадају Српској Цркви, те је код њих нужна шира ознака, него код православних Срба, — ознака, у којој је назначен и појам нације и појам вјере. Дакле код њих је нужно, да се испољи у ознаци и вјерски карактер, који је потпуно независан од националног карактера.

² На основу овога, код нас би већ требало, да се једном престане са ознакама *српско-православна школа, српско-православна општина, српско-православни свјештеник* и т. д. За цркву још би се могло и дозволити сувишном другом појму да остане, како би се јаче истакао вјерски карактер, који се у Срба других вјера нарочито и нужно истиче. Но за школу, општину, читаоницу и т. д. које носе, по своме раду, најмање вјерски карактер, појам „право-

ном ријечи, службеници наше цркве, народне српске цркве су службеници Српског Народа, коме безусловно припадају. Ма који покушај да се одвајају од свог народа, значило би издајство не само народу, него и самој народној вјери, коју он исповиједа. А таки покушаји, као и свако издајство, не носи користи нити дотичном народу, нити његовој религији. Јер уз мршање организма, мршају и органи, — уз опадање националне индивидуалности опада и вјерска.

С тога су врло тугаљиве природе сви покушаји, који се испољују у томе правцу. Ти покушаји, нажалост, наилазе на усрдан дочек и код неких службеника наше Српске Цркве, у административном оквиру Аустро-Угарске монархије. Заслијепљени анти-хришћанском славом и господством, задахнути убитачним дахом бирократске сфере, ови малодушни или кратковиди чувари Српске Цркве траже Архимедову тачку тог народног монумента, да га из темеља униште. А то радећи и не предвиђају, да након тога акта баш њима се гроб отвара.

Истина, ми би били врло наивни, кад у тим покушајима не би уочили непријатељске прсте једне удружене акције, чији циљеви се не мимоилазе. И ми би били врло неискрени, кад не бисмо одобрили природни револт српске народне душе према издајству својих заступника, као и према државном политичком систему ниског егоизма. Систему, који газии природна права санкционисаног друштва. И ми бисмо учинили атентат на сами морал, на поштење и правду, кад не бисмо с гнушањем осудили тај незаконити систем, што зобље енергију нашег народа, на штету његове природне и законите еволуције.

славна“ је и прекосувишан. По томе називи *Српска Школа*, *Српска Општина* припадају нам *jure et facto*. То су свјетовне установе, које могу да обухвате све вјере српске народности.

Један поглед на морал и политику Римске Цркве, с особитим обзиром на Француску.

I

Докле су народносне цркве развијале и јачале националну индивидуалност својих народа, дотле је Римска Црква распаљивала само вјерски, односно клерикални осјећај, код католичких народа. Наравно, на штету националне свијести. То јест, Римска Црква, тежећи за универсалном влашћу, тровала је католичке народе фанатичким клерикализмом, који је подвргавао себи националну индивидуалност и тиме зауставио њену еволуцију.¹

Но није то све. Римска Црква се све то више и више удаљавала и од саме науке Христове, изврћући је својим софизмима, да би им могла послужити, као авангарда папизму. *Хришћанство у њезиној руци није ништа друго, до ли маскирани клерикализам или папизам, чија дјела су прави атентат на Христову науку.*

О истини овог тврђења даје нам данас вјерних и јаких доказа сама прошлост и садашњост Римске Цркве, која је препуна анти-хришћанских дјела. Та то је она, што, „у име Бога и Христа“ (!) остави крваве трагове у историји човјечанства, који су обиљежени под именом „Злочини Римске Цркве“.

То је безбројни низ црних успомена и неиспитани број невиних жртава, пред којима би и срце највећег тиранина морало да задрхти.

¹ Карактеристична је појава, да има међу католичким народима, који и не знају за своју народност, што доказује горњу тврдњу. Тако на пр. прије окупације у Босни и Херцеговини, са развијањем католицизма, национално име бијаше посве ишчезло. На питање, које је народности, католик би одговорио, да је кршћанин, католик или латинин. Докле, на исто питање, православни су одговарали, да су Срби. Шта више, што оет доказује нашу другу тврдњу, и на питање, које је вјере, он одговара: српске вјере. —

Оне су живи свједоци свирепства Римске Цркве, чија историја нам баца и ако слабу, али ипак праву свјетлост на њезин анти-хришћански и нечовјечни рад.

* * *

Морал римо-католичке вјере се изгуби у моралу клерикализма или папизма, чији му се представници крију за првобитним именом. Заступници чисто духовне установе претварају се у заступнике политичког центра у Риму. Од Христовог морала постаде клерикални морал, а од духовних корпорација настадоше бирократске дружине.

„Циљ оправдава средство“, девиза језуитског морала, постаје и девиза Римске Цркве. Но да и та средства буду оправдана, потребита је помоћ светог писма, које се, у рукама ове „јединоспасавајуће Цркве“, изметну у зборник нечувених софизама. Софизама, по којима је морално, да и син оца и мајку убија, — да брат брата усмрти, да жена мужа трује и напушта, да се скрвни постеља брачна. Но круна тог жалосног клерикалног морала је крађа, клевета, лаж, убијање индивидуалне и колективне свијести.

Пол Бер, професор француског Универзитета и посланик француске Народне Скупштине, изнио је, у једном свом дјелу, неке моралне принципе, од ријечи до ријечи, теолошких доктрина Римске Цркве. Он је узео само анализу језуитског „*Compendium*-а моралне теологије“ и нарочито „Случајеве савјести“, што су угледали свијета под уредништвом Р. П. Рири-а, професора Моралне Теологије у Римском Колежу.

Compendium је теоретичка књига, раздијељена на више серија: о акцијама, савјести, законима, и т. д., које се односе на човјека. *Casus consientiae*, је низ случајева, догађаја, анегдота, у којима се расправља, колико о проблемима, толико и о моралу теолошком.

О Compendium-у Пол Бер вели: „Ова књига је све, или у најмању руку иде за тим да буде све: канонско право, грађански закон, казнени закон, шта кажем ја? трговачко право, вођење спора, — а с друге стране, опет, ту је изложена божија и човјекова наука уједно. Може се мислити, да уз ову књигу, која је за вријеме студија добро проучена, свршени семинарац и не носи изван семинара до ли још свој требник, катихизис и требник исповједника. Те књиге сачињавају сву његову библиотеку, било у граду или најлабаченијем селу, за које је увјерен, да се све у њима налази, што треба да га води у његовом владању, наспрам људма и у његовом односу са небом“.

Па шта је казано све само у тој књизи? Кад би ми изнијели и најнезнатнији дио, морали би уступити све странице наше расправе.

Довољно је, да се задовољимо појединим принципима језуитског морала, што се садржавају само у тој књизи (а колико тек других има!).

Узмимо примјер, којим се опрашта рђаво дјело, које је имало добру намјеру или није имало рђаву намјеру. Слушајмо, како га језуитски морал тумачи. „Адалбер рече у исповједи: Хтијући убити мог непријатеља Титуса, убих мог пријатеља Кајуса. — То није гријех, вели се у језуитском моралу, јер не постоји обвеза, да се поправља несвојевољно зло: Адалбер је дакле потпуно невин.“

Други принцип: „Убиство, у многим случајевима, није гријех“. Јаков је убио Марка, због тога, што Марко, бивши раскошан, упропашћава своју породицу. Јаков није одговоран Марковој породици, него ју је чак и задужио, опростивши је распикуће. Јаков је дакле невин.

Стотинама таких и још много одвратнијих примјера је изнесено у споменутој књизи, примјера — којима се потпомажу и одобравају најужаснија и најодвратнија дјела.

Теорија крађе и теорија клевете је стара теорија језуитског морала. Нетолерантност, у најдивљијем степену, заузима видно мјесто у језуитском моралу, као и отимање туђег добра и туђе дјеце, како би могли испунити крило Римске Цркве. Држати у узди владаре и власти, а у ропству народе, то је доктрина, на коју се нарочито осврће језуитска моралка. Продавање робова и мучење „дивљака“, као и насилно или потајно употребљавање туђег иметка, препоручује се од стране ових светих отаца. Непокорност дјеце напрам родитеља, што се тиче прелаза у крило једино спасавајуће, Бог награђује — по њиховој моралци. Зеленаштво и каишарење, у највећем степену, лаж и лажна свједочанства, препоручује језуитска каузистика. Најужасније казне за „јеретичке књиге“ и писце тих књига, треба да постигну, по моралу језуита. Жена, по њима, није створена ни за што, до ли за рађање. С тога не треба имати никаква обзира напрам њеним осјећајима. Гдје само треба, избличавајте је, веле Језуити својим агентима. У њиховим очима и љубав и стид, и част и понос човјека, нијесу ништа. Они гледају у пољупцима оца и кћери, брата и сестре, мајке и унука, потајне намјере животињске похоте!

У колико ови „свети оци“ не знаду, што је љубав и стид, тим мање полажу на њежност, човјеково достојанство, на грађанску дужност и на љубав домовине: „они не знаду ни за име ових, тако дубоких и племенитих осјећаја“, како рече Пол Бер.

Ви нећете наћи ни једне од ових ријечи у Моралу Језуита. Све што дјелује, да закуца срце хуманитета, оставља га хладна, као стијену. Не говорите му ништа о прогресу, братству, слободи, нади; он то не разумије.

Задана ријеч! — моралка језуитска је не познаје. Крива заклетва! — језуитски морал је нарочито препоручује.

„Тако н. пр. вели се у њиховој моралци, пошто ријеч *gallus*, на латинском, може значити и *кокот* и

Француз, — ако ме буду питали, да ли сам убио Француза, ја ћу рећи, на овом језику, да нијесам, мислећи на „кокота“!

„Исто тако ријеч *esse* значи, на латински *бити* и *јести*. Ако ме се дакле буде питало, да ли је Титус код куће, ја ћу одговорити *не*, мислећи, да не једе“.

„Ни мало се не гријешу против правде, веле Језути, и накнада није обавезна, ако се прими новац од некога, у сврху, да се неко има убити, ударити или да се неком ма што учини, кад се то тиче правде (!)“.

„Да ли може један син, пита се, у језуитској моралци, да жели смрт своме оцу, како би могао наслиједити његово имање? И да ли мајка може жалити смрт своје кћери, како би се могла опростити бриге око ње, у колико се тиче хране и мираза?“

„Наравно“, одговара језуитски морал, „јер, у том случају, ви се не веселите због зла другијех, него због њиховог имања“.

У *Compendium*-у часног оца Мулеа,¹ налазимо ово:

„Сумња се, да ли је допуштено убити човјека, који се хоће да докопа свјетовног имања од велике вриједности, које му међутим није нужно за његов живот?“

„Потврдно мишљење изгледа врло вјероватно“.

„Ако неко налази уживање у односима с удатом женом, не с тога, што је то удата жена, но због тога, што је лијепа, то уживање није у том случају злочин престапа“.

Оваке и још куд и камо одвратније принципе, препоручују свети оци у самим школским књигама и у књигама уопште за дјецу.

У колико је год морал уткан у педагогију, у толико и језуитски морал је садржан у њиховој опасној педагогији. Принципи њиховог морала су уједно и прин-

¹ *Mouillet: Compendium theologiae moralis etc...* Fribourg, 1834.

ципи њихове педагошке доктрине. „Главни принципи језуитске доктрине, вели *Габриел Компере*, су у потпуној противности са нашим модерним идејама. Слијера покорност, лишавање сваке слободе и сваке спонтаности, сачињава основ њиховог моралног васпитања“.

„Одрећи се своје властите воље, веле они, већа је заслуга, но васкрсавати мртве“. — „Сваки од нас треба, савјетују Језуите, да се преда Римској Цркви, толико да кад му она каже, за неку ствар, да је црна, и он је дужан да тако мисли, па макар ствар била бијела...“ — „Вјера у Бога (не треба заборавити, да папа и свећеници замјењују Бога на земљи) треба да је толика, како би нас могла натјерати, у случају не имајући брода, да препловимо море на обичној дашчици“. — „Ако би ти Бог одредио за господара и саму бесловесну животињу, наставља језуитска педагогика, ти си дужан, без колебања, да јој се покораваш, као год своме господару или своме вођу, једино с разлога тога, што је „Бог“ тако одредио“. — „Треба се пустити да тобом управља промисао божија, која се појављује преко својих посредника, т. ј. преко старјешина реда. То треба радити тако, као кад би ти био *лешина*, која се може ставити ма у који положај и с којом се може радити по својој ћуди; или као кад би био *батина* у рукама једног старца, којом се служи, како му је воља“.

Може ли се замислити ужаснији принцип, по коме треба убити у човјеку његово достојанство човјека?! Може ли се замислити грозније средство, којим се зауставља друштво, да остаје у мраку незнања и у ланцима ропства?!

II

Својим лукавством, својом подлошћу и својом активношћу Језуите се дочепаше власти у „Римској

Држави“.¹ „Чланови Друштва, вели се у *Imago primi saeculi Societati Jesu*, још у XVII. стољећу, расути су у све дијелове свијета и подијељени на толико нација и толико краљевина колико их на земљи има; разлика, која се испољује међу њима је једно погледом на удаљеност мјеста, али не погледом на осјећаје. Та је разлика у погледу разноличности језика, но није у погледу љубави, која их спаја; она је погледом на њихову физиономију, али не у погледу њихових обичаја. У овој породици Латинин мисли као Грк, Португалац као Бразилијанац, Хибернон као Сармат, Шпањолац као Француз, Енглеz као Фламан: и међу толико разних женија не постоји никаква препирка, *ништа што би вам могло засмести, а да у њима свима не видите Једнога...* *...Мјесто рођења њиховог не даје им никакве побуде у погледу персоналног интереса...* Исти циљ, исто владање, исти завјет, све то, као брачна веза, њих је скупа свезало... На најмањи знак један једини човјек креће и покреће цијело Друштво и одређује револуцију тако великог тијела: *лако га је уздудити, но врло тешко га је поколебати*“.

Из ових горњих редова се јасно види, како се језуитизам прелијева из морално-педагошког питања у политичко питање. Нијесу то само профанатори морала и отров педагошких идеја, не, то је већ цијела организована, универсална војска. Морал и педагогија им је једно од најјачег и најљућег оружја, што га носе у руци. И тако оружани они се упуштају на терен политички.

Да би нам јасније био освијетљен тај терен, неће бити на одмет, да летимично прелетимо историју језуитизма.

¹ Под „Римском Државом“ разумијевамо утопијску универсалну државу „јединосписавајуће“ цркве.

Језуити датирају од године 1534. У то доба реформа се рађа и њен вјетар духну на Западну Европу. Нирмбершки уговор диже Њемачку испод господства папског, осигуравши слободу вјероисповијести. Француска бијаше на реду: Калвин издаде своју прву књигу. У том се појави *Игњат Лојола*.

Он не бијаше обичан човјек, то бијаше геније. Уочивши, да међу старим калуђерским редовима, (који су носили различита одијела и били се одали извјесним радовима), може бити мјеста и за једну специјалну војску, он се одлучи да установи Друштво Исусоваца. Том Друштву постави као главни циљ: сузбијање слободног исповједања и обраћање свију чланова људскога рода у крило Римске Цркве и на покорност папи у Риму. Овој војсци, као год и у војничким четама, апсолутна покорност је неизбјежна.

Сто година није прошло, а ово Друштво постаде елита Римске Цркве. Језуити се размилише на све стране, а у њихове руке падоше и краљеви и власти. Већ у то доба њихов отров стаде да дјелује, изазивајући несношљивост јачу, но што бијаше и често пута љубомору међу другим редовима Римске Цркве.¹

Међутим њихов рад на политичком пољу роди успјехом: Француска, Италија и Савоја се отрже из страха пред „јереси“. А шта би се у то кратко вријеме могло више и постићи?

Њемачка, Енглеска и Скандинавске земље бијаху изгубљене за Римску Цркву.

¹ У XVII вијеку се већ пјевао оваки напјев:

Gubernat spirituale,
Gubernat et temporale,
Gubernat omnia male.

Рефрен:

*O vos, qui cum Jesu itis,
Non ite cum Jesuitis.*

Влада духовно,
Влада и пролазно,
Влада у свему рђаво.

Рефрен:

*О ви који идете с Исусом,
Не идите са Језуитима.*

Свемоћни краљеви, оожји помазаници, исповједајући католичку вјеру, бијажу заклети, да не се покоравати и да ће извршивати законе Римске Цркве, којој су они одани синови. И ти краљеви се заклеше, да ће искорјенити и пошљедњег „јеретика“ и обратити своје поданике у крило јединоспасавајуће Цркве.

Папа постаје моћан господар: краљ краљева.

Дотле Језуити не заборављаху ни на своје једно јако политичко средство: *јавну наставу*. Краљеви и власти им иђаху у томе на руку. За што? Разлози су посве јасни. Двор и режим влада имађаху исте интересе као и Римска Црква. То јест и једни и други су имали пред очима, да се власт може тим самовољније вршити, чим је скућеност народног умног хоризонта већа. Држава је ту мисију повјерила Цркви, којој су на челу Језуити, знајући, да ће мисија, у њиховим рукама, најбоље успјети. На тај начин у многим државама је Римска Црква, с Језуитима на челу, дочекала патенте за јавну наставу, чији циљ није ни морални ни интелектуални. *Не, циљ те наставе је, са интелектуалног гледишта, да ствара незнање или бескорисно знање; а с морално-политичког гледишта, да човјеку угаси пошљедњу искру његовог достојанства, а друштво да претвори у покорно робље.*¹

Услуге Језуита, учињене папи, у погледу његовог плутократског духа, као и краљевима, у погледу њиховог деспотизма, вјечито се награђују. А савјете њихове објеручки дочекују и једни и други.

Њихова дјела, усвојена и одобрена од папе, постадоше дјела Римске Цркве. Њихова средства постадоше средства Римске Цркве, као и средства, мање више, појединих краљевина. Језуитски систем постаде папски по-

¹ Клименто XIV, присиљен силом околности, укину ред Језуита (тај одмор не потраја дуго) за чим је страшно жалио, знајући добро, да су језуити најодабранија војска римске цркве и најоданије слуге свете столице.

литички законик, под којим се друштвени организам изједа, као да је под утицајем жестоког отрова. А јавни и отворени извршиоци тог закона су сами њихови творци, који предводе осталу одану војску моћног папе.

Инстинкат француског народа, пробуђен идејама Волтера, Монтескија и Русо-а, виђе у помрчини ту демонску војску. Већ год. 1762., у добу буђења тог инстинкта, у коме је испољен геније сваког народа, Француски Парламенат дера маску те црне војске. У својој пресуди слика душу тих демонских војника Римске Цркве, износећи им њихове доктрине:

„Ове доктрине, које иду за тим да оборе природни закон, то правило обичаја, које је сами Бог урезао у срце човјеково; ове доктрине, које хоће да прекину сваку везу грађанског друштва, овлашћујући крађу, лаж, најкриминалнију похоту и у опште све страсти и све злочине, посредством тајне компензације (compensation occulte), двосмислености, прећутавања, пробабилизма и филозофског гријеха; доктрине, чије пошљедице руше све осјећаје хуманитета међу људима, потпомажући убиство и оцеубиство; доктрине, које уништавају краљевски ауторитет...¹ итд.“

Но ауторитет краљевски био је уништен, у погледу правде и истине. Језуитизам га је претворио у деспотизам, да би у њему могао имати своје оружје. Француски Народ се стаде да миче, инстинкат његов поче да се све то више и више буди, указујући му свијетлу тачку у густој помрчини...

Борба Француског Народа против Римске Цркве.

I

Удар нађе искру у камену: искра револуције сину и освијетли ужасна и нечовјечна дјела Римске Цркве,

¹ Arrêt du Parlement de Paris, од 5. марта 1762.

стаде на пут удруженоме деспотизму и уједно ниском егоизму клерикалне тираније. Рањена душа Француског Народа, под утицајем генија морала, нађе одушка у природном револту. Отпоче борба: борба здравог разума са помраченим умом, борба природног морала са профанисаним моралом. Настаде борба демократске Француске с аутократско-клерикалном Француском; настаде борба Француског Народа са Римском Црквом.

Народ се гушио у смрдљивој бари клерикалног морала: хтио је да изиђе на чисту пољану здравог и племенитог морала. Народ је јецао у тиранским оковима Римске Цркве: хтио је да растргне те окове и да се огрије на сунцу заточене Слободе. Од ропске Воље рађа се ослобођена Воља. Њена акција тече бујицом, рушећи бедеме својих тирана.

Борба се отвара.

У једном табору је Народ, Француски Народ, који акцију отвара, у другоме је табору стара власт, која одговара реакцијом. И усред пушчаног праха, Дух Слободе спасивши се тешког тамновања, указује Народу на права његова и на права сваког човјека. *„Сваки човјек има своја права; ниједан човјек не смије да лишава тих права свог ближњег, и да им на пут стаје!“* И усред пушчаног праха, Француски Народ, угледа *„Проглас човјекових права“*, које постаде племенито оружје у борби против тиранији и деспотизму сваке злоупотребљене власти. Чланови француског народа престадоше да буду поданици, а незаконита разлика, међу њима, се укину: *поданик* се претвори у *грађанина* (citoyen).

Људи се рађају и остају слободни и једнаки у својим правима, вели први члан у „Прогласу Човјекових Права“; друштвена разлика једино може бити у погледу заједничке користи.

Римска Црква застаде.

„Нико не смије бити узнемириван због својих назора, било то вјерских или ма којих других, само ако њихово манифестовање не квари јавни ред, који је законом установљен“. (Члан 10. Човјекових Права).

„Слободни саобраћај мисли и мњења је једно од најдрагоцјенијих права човјека. Сваки грађанин може дакле да слободно говори, пише, штампа, имајући на уму, да је одговоран за злоупотребе те слободе, у случајевима, што их одређује закон (Члан 11. Човјекових Права). —

Пред овом лучом народне свијести Римска Црква устукну.

II

Но тај устук бијаше часовит. Римска Црква у Француској, изгубивши свој један јаки стуб, краљевску власт, даде се на посао, да ојача још више једно од најјачих својих средстава: *конгрегационистичку наставу*. Пројекат врло јасан: „Ојачајмо француска покољења још више у нашем духу; тиме ћемо се опет дочепати мрачњачке власти. Дух Мрака однијеће побједу над смјелим духом Свјетлости!“ И тако реакција своју снагу удвостручи, посветивши је највише конгрегационистичким школама.

У рукама им је још јако оружје: интелектуалне снаге, традиција, новац, јака централа и т. д. Али у рукама пробуђеног Народа је Дух Прогреса, ког води умна и морална елита.

Прва Република уочи истину Дантонових ријечи: „Послије хљеба васпитање је прва народна потреба“. И установи, у колико је било могуће, на самоме почетку, народну јавну наставу. У свакој општини требало је, да се отворе народне школе, у које, под пријетњом глобе, родитељи морађаху слати своју дјецу, најмање три го-

дине. Године 1793. и 1794. изиђоше и наредбе, у смислу тог првог покушаја.

Како све новине задају бол старим навикама, тако и ове нове установе не нађоше усрдан дочек у многим мјестима. Још уз то, услијед честих побуна и других политичких трансформација, настаде метеж у француском народу, који засмете прве кораке народне наставе.

Реакција употрејеби тај згодни моменат на своју корист. Конгрегације отворише агитацију, имајући на расположењу и материјална и морална средства. Падом прве Републике та средства постадоше јача. Пред њима изгледаше, као да и идеја о народној јавној настави сваким даном све то више и више вене.

У години 1801., први конзул *Бонапарт* наче дјело Револуције. Посредством лукавог и амбициозног интриганта абеа *Берниа*, упусти се Бонапарт у преговоре са папом Пијом VII., како би обновио везу међу Француском и папством.¹

Ти преговори уродише *Конкордатом*, који постаде законом 18. жерминала год. X. (18. априла 1802); услијед чега мијешање Римске Цркве, у народне послове, поста приступачније. А држава се обвеза, да установи буџет, из кога ће се издржавати култ Римске Цркве у Француској.

¹) Узрок је томе познат, јер двије године послеје узаконеног Конкордата међу Римом и Француском, папа Пијо VII. посвећује Наполеона у Богородичној Цркви у Паризу за цара француског. Том приликом, излазећи Наполеон из цркве, угледа славног генерала *Делмаса* јако снуждена.

— Шта ти је, упита га цар, што си невесео?

— Напротив, одговори Делмас, посве сам добре воље, него нешто мислим на ових 600.000 бугера, што изгубише главе да униште оно, што сте ви сад опет установили.

Неколико дана, иза тога, *Делмас* би стављен у пензију, гдје оста до год. 1813. А тад Наполеон, требајући све ове „добричине“, позва и Делмаса.

— Present, рече, и оде да погине код Лајпцига. —

У колико се тиче конгрегационистичке наставе, она се је требала, по конкордату, да уништи; али законом од 3 месидора године XII. даде се право оним конгрегацијама, које би добиле дозволу од Државе. Но ни тај увјет, ни сами покушаји Наполеона, да умањи мрачњачку акцију Конгрегације, не учинише много штете Римској Цркви у Француској, која развијаше своју моћ испод подземних ходника.

Истина, у години 1830-ој видимо 27.365, што јавних што приватних народних школа, но под руководством директним или индиректним духовне власти. То су школе јадне, чемерне, удешене по калуцу језуитске педагогике. У њима се учаше само „à lire, à écrire et à chiffer“ (читати, писати и рачунати).

Три славна дана („les trois glorieuses“) револуције 1830. године као да живнуше идеју о народној настави. Већ год. 1833. *Гизова* влада почиње неке реформе у јавној настави. По изгледу те реформе донијеше плод, јер након шест година број народних школа се удвостручи. Још уз то Француска доби први пут своје учитељске школе, што даде наду народним школама, да ће подигнути достојанство својих учитеља,

Али Гизове реформе не учинише оно, што је главно: народне школе не имађаху карактер народних установа. Оне су дисале у духу конгрегација, које се све више и више умножаваху.¹

¹ Под министарством *Гизовим*, као и *Вилменовим* (1841. и 1848.) била су приправљена три пројекта, гледе конгрегација, односно слободе у настави. Борба Језуита и Конгрегације против Свјетовног Друштва је оставила у аналима француске Скуштине многе напредне идеје ријетких говорника. Ријечи *Дипонове* могу служити као девиза свакој држави: „Држава, рече, има право да се брани против поплаве и утицаја Језуита... Ускрснуће Језуита и њихова импатронизација у Француској је права куга по народ.“

III

Година 1848-а: опет Револуција. Народна настава очекиваше зору. Но нада изневјери: друга Република не потраја дуго. С падом њезиним реакција још више размахну својим отровним крилима.

Пројекат министра *Фалуа* забодје нож у крила слободног демократског Духа. Напредни духови задрхташе, слутећи да ће пројекат постати законом, под којим ће дух слободе да допане ропства. А мрачњаци и њихове чете очекиваху, да, на темељу тога закона, запосједну најважније стратегичке тачке, одакле ће бити њихова побједа.

Шта каже Фалуов закон (la Loi Falloux)?

Ми би требали много више простора, да га изнесемо у његовој цјелини, али то није ни нужно. Његова садржина ће се моћи лако да сведе и у ових десет тачака:

I. — Прокламирана слобода наставе за основне и средње школе.

II. — У Виши Просвјетни Савјет улази седам духовних лица: четири арцибискупа или бискупа, два заступника протестантске вјере, један члан јеврејске централне Конзисторије.

III. — Тако исто и у Академски Савјет се рачунају: бискуп, један свећеник кога одређује дотични бискуп, један протестански свештеник и један изасланик јеврејске конзисторије.

IV. — Закон означаје двије врсте школа: јавне (les écoles publiques) и слободне (les écoles libres). Али ове друге општина може да присвоји. Надзор над свима школама припада свјетовњацима (laïques), као и свећеницима (ecclésiastiques): паросима, пасторима или рабинерима.

V. — У основну наставу улази и наука о моралу и наука о вјери.

VI. — Сваки Француз, који је навршио 21. годину живота, може бити учитељем основне школе, било јавне или слободне, ако има свједочанство оспособљења. Но мјесто свједочанства вриједи и кандидатски сертификат или *потврда од једног свећеника, чији је култ признат.*

VII. — Вјерским асоцијацијама се даје право, да бирају учитеље.

VIII. — За учитељице женских школа могу да буду и оне, које, мјесто свједочанства, имаду потврду од надстојатељке манастира (*les lettres d'obédience*), ако дотичне припадају вјерским конгрегацијама.

IX. — Сваки Француз, који је навршио 25. годину живота, може да отвори завод за средњу наставу, ако има стажну свједоцбу, свједоцбу зрелости (*la diplôme de bachelier*), или свједочанство оспособљења.

X. — У Комисији, која је одређена за издавање свједоцаба, мора да буде и један свећеник од оне вјере, којој припада кандидат.

Овим законом се даде потпуна слобода конгрегацијама, школама мрака, да се множе по својој вољи, да учврсте власт реакције и да убију народно школство, које бијаше тек чедо у повоју.

Епоха Фалуова закона носи горки почетак и за народно учитељство. Не само, да у његову одбрану не устаде нико, осим двојице републиканаца, *Бертлема Сент-Хилера и Виктора Ига*, него га чак и сама влада не трпљаше.

*

Фалуов пројекат није одмах постао законом. Пуне двије године сазријевао је у главама парламентарне деснице. У комисији не бијаше изабран већ један једини демократа: *Бертлеми Сент-Хилер*, чији глас остаде глас вапијућег у пустињи. А у законодавној Скупштини репортер Бељо, изјави без устручавања, да је смјер Фа-

луовог закона, да брани католичке интересе и распе демократске принципе. Дискусија настаде жива, у којој велики дух Виктора Иго изли жар љубави напрам своме народу и својој домовини. Пун одушевљења за слободом и прогресом, и пун огорчења напрам назадним мислима својих противника, писац „Јадника“ и „Наполеона Малог“ доказиваше убитачност Фалуовог закона за народ и народну школу. Пристаје на Слободу Наставе, али не на слободу наставе, што хоће да души отргне и најмањи зрачак слободе. У очима Виктора Иго закон Фалуов не садржава ништа, што би изазвало одобрење. Слобода, коју тобоже тај закон прокламира, није друга, до ли слобода, помоћу које се земља ставља под убитачни јарам Римске Цркве. И Виктор Иго показује на рушевине, што их иза себе оставља вјерски фанатизам у Шпанији и Италији.

Одвратно прекидање деснице, као да још више успали демократски дух великог пјесника: „Ваш закон, рече, гори је но икакав политички закон, то је закон стратегички, то је мисао ропства, што узимље на се маску слободе... Одбијам ваш закон, јер обара науку, јер срамоти моју земљу“.

То је био завршетак Игова говора, чија језгра и чија љепота не утицаше ни на мрачни разум ни на окорјело срце већине. Закон Фалуов би потврђен 15. марта 1850.

IV

Фалуов закон даде апсолутну власт Римској Цркви над француском школом. Како то? Црква и онако јака, постаде још јача, докопавши ее потпуно слободе над школском наставом. Идеја Велике Револуције о слободи и напретку будућих покољења задоби тешки ударац тим законом. „Фалуов закон, како рече један публициста,

ускомеша дјело Револуције и обори га, као год кулу карата“.

Колико са педагошког, толико и са политичког гледишта, овај закон је уродио злим плодом.

Поред конгрегација, богатих и моћних, народне школе не бијаху у стању да се такмиче. Шта више старе навике, још, код многих родитеља, бијаху у свој својој јачини. Отуда дође, да огромна већина дјеце похађаху не француске, народне, но клерикалне школе или конгрегације.

Та чињеница, узета само са политичког гледишта, није без својих пошљедица. Она учини, да грађанско друштво потпаде под власт вјерског друштва: надмоћност и морална и ефективна, бијаше у толико већа, уколико се духовна власт, (у виду еклезијастичке контроле, која је установљена Фалуовим законом) све то више протезала на народну наставу. У Вишем Савјету, у академским савјетима, једном ријечи свугдје, Римска Црква имађаше управу школа у својим рукама. У градовима бискупи, у селима пароси (curés) бијаху најкомпетентнија лица у погледу народне школе. Колико основна, толико и средња настава се развијала, како су то хтјеле конгрегације. Држава, изгледаше, као да је дигла руке од народне наставе, видећи се, у том погледу, тек на другом степену. Чак, што је Рестаурација и Јулска Монархија чувала, то Фаулов закон обори: премда су и једна и друга познате са својих ултрамонтанских идеја.

Са педагошког гледишта плод Фалуовог закона није необилнији. Стварајући апсолутну неједнакост међу наставницима исте категорије, ниво наставе је постајао све то нижи и нижи. Јер, како споменусмо по тачци VI-ој, VIII-ој и IX-ој Фауловог закона, могао је наставник да буде и онај, који није био за то оспособљен. Још, кад се уз ово дода, да се комисија за издавање диплома састојала из већине духовних лица, онда је

јасна превласт Цркве над националном школом. То јест од Римске Цркве је зависио дух будућих француских генерација, као што је то искуство и показало.

О томе пише један републиканац:

„Допуштамо, међутим, тврдњу, да су савременици васпитног режима, под Фалуовим законом, претрпјели знатан утицај, премда је у њиховим жилама текла волтеријанска крв: она је дошла, у правој линији, од оних, чији је мозак био, у години 1700-ој, прожет идејама Енциклопедије. Али која корист од тога, кад Фалуов закон разби мисли тих људи код њихових потомака. Разби их исто тако, као год што је уништио организацију наставе, што ју је установила Конвенција (Уставна Скупштина).

„Још и данданс *Фалуов закон* тешко пада републиканској држави, у пркос томе, што је исти закон скоро посве уништен“.

V

Докле конгрегације напредоваху, захваљујући злоупотреби слободне наставе, што је санкционисана Фалуовим законом, дотле се француске народне школе упињаху, да бар очувају завјет Велике Револуције. И ако тај напор, по изгледу, бијаше узалудан, ипак се испољавао у заједничком појму прогреса. Сваким даном наука, све више и више, потискиваше догму, а демократске идеје, захваћаху све веће и веће таласе француског друштва.

Римска Црква је слутила, да ће ти таласи захватити цијелу Француску и бојаше се, да се не пренесу на цјелокупни терен њене „државе“.

Године 1864., 8. декембра, излети из Ватикана једна папска прокламација *Quanta cura*, која уздрма цио цивилизовани свијет. У њојзи папа Пије IX. изли своју немоћну срџбу на науку, на прогрес, на народе и владе, које не поштују и не потпомажу католичку вјеру. Стил

те прокламације је тако жесток, да је превазишао папске анатеме и из средовјечних була.

Прокламација се састојала из два дијела, *енциклике*, у чистом смислу ријечи и *силабуса*.

У првом дијелу прокламације, енциклици, папа излаже мотиве, који су изазвали прокламацију и износи, у главном, модерне доктрине, на које хоће да баци анатему. А у другом дијелу су набројене све пропозиције, које се анатемишу. *Силабус* је раздијељен на десет секција, састављених од 80 чланака, коме је дат наслов: *Главне заблуде нашег доба*. А те „заблуде“ нијесу ништа друго, до ли научне, филозофске и модерне идеје, које пријете плутократизму Римске Цркве и њезином деспотизму. Између осталих пропозиција, у том немоћном и дрском ферману се анатемишу све вјере, осим римо-католичке; захтјева се од сваке државе, да римо-католичка вјера буде државна вјера. Ту папа осуђује сваку теорију, која се противи старој теократској теорији, по којој треба употребити силу противу свакога, који није католик. Осуђује се тако исто слободно исказивање мисли и слобода штампе, као и суверенство народа у његовим властитим пословима. Уједно се осуђују сви они, који мисле и проповједају, да Римској Цркви није дата власт од Бога и да не смије да употребљава и тјелесну казну за „јеретике“.

Не заборавимо да нас ова прокламација Римске Цркве одваја само за 50 година!

Силабусом је Римска Црква дала себи најзначајнију и најбољу свједоцбу о својој суштини, наказном и демонском духу. Сваки прогрес, свака цивилизација је у њему осуђена. Пошљедња пропозиција¹ у Силабусу, коју анатемише папа, јасно показује уображени фана-

¹ Та пропозиција, коју папа анатемише у Силабусу, гласи: „Римски понтифекс може и треба да се измири и удружи са прогресом, либерализмом и модерном цивилизацијом“.

тизам папизма, који неле ни братство, ни слогу међу самим хришћанима, као што анатемише и модерну идеју хуманитета.

Од овог часа, јаз међу папизмом и модерним свијетом постаде још већи.

VI

Другу Царевину (1852.—1870.) дочека Римска Црква у Француској с особитим весељем. Али моћ Скупштине, у којој тињаше идеја Велике Револуције, учини да се та радост Римске Цркве не испољи у оном степену, у коме се она надала. Борба против конгрегација се настави — борба, у којој је Римска Црква тражила и проналазила нове подземне путеве, да постигне побједни вијенац.

Падом Друге Царевине та борба постаде бурнија и одлучнија, нарочито од године 1879., када Република доби вјештије и слободоумније своје крманаше. Под њиховом управом настаје и касапљење Фалуовог закона.

Шеснаестог марта 1879., *Жил Фери*, министар просвјете, предложи Парламенту један закон, погледом на слободу више наставе. У овом закону се налазаше знаменити чланак VII: „Никоме није дозвољено да учествује или да управља неким заводом, ма које врсте, ако припада неауторизованој религиозној конгрегацији“. Овај пројекат би усвојен од Скупштине, али год. 1880. пропаде у Сенату.

Нужност оваког закона је била неоспорна, јер конгрегације умножаваху нагло своје заводе и увећаваху број својих чланова.¹

¹ Год. 1878. статистика нам казује, да је било у Француској: 935 ауторизованих конгрегација, са 3315 завода и 139.593 чланова (мушких и женских); — 235 неауторизованих конгрегација са 986 својих завода и 21.447 чланова; — 56 језуитских завода са 1339 чланова.

Но и ако тај закон не могаше да уђе у важност, ипак се је настојало, да се стане на пут злоупотребама конгрегационистичке наставе. Године 1880. забрањује се бискупима да буду бирани у Виши Просвјетни Савјет (наредба од 27. фебруара). А мало послје излази наредба (18. марта), којом се испитна комисија претвара у чисту свјетовну комисију, искључујући апсолутно духовна лица. Тако исто би поништен закон од 1875., по коме су католички универзитети имали право колације.

Исте године (16. јуна) се прогласише, да су без икакве вриједности све врсте свједоцаба, осим оних, које потврђују прописане стручне студије.

Годину дана касније, 28. марта 1882., уведе се обавезно похађање основне наставе, коме је претходила наредба о бесплатном школовању. А као допуна ових реформи, народна се школа претвара у чисту свјетовну школу (*l'école laïque*), остављајући црквама да испуњавају вјерске дужности. Сваки надзор, од стране еклезиастика, ма коме култу они припадали, би забрањен у државним народним школама.

Ове реформе, које се испољише у облику трилогије бесплатног и обавезног школовања, као и лаицизирања јавне наставе, зададоше смртни ударац Фалуовом закону. Но само на папиру, али не и у самој ствари.

Римска Црква, и онако обилна многобројним средствима, упрегну све своје силе, да стане на пут народној школи, расадници демократских и напредних идеја. Удвостручивши своју активност, истодобно изазва и јачу активност од стране Треће Републике.

Година 1886. даде први закон, искључиво о јавној настави. Чланком 17. и 18. тог закона настава се повјерава у свима јавним школама, без разлике, само свјетовним лицима. Осим тога би прописано, да ни у једном департману неће моћи бити наименован нико за учитеља-ицу, ако није свршио свјетовну учитељску школу.

Тим се је законом хтјело да постигне потпуно лаицизирање јавне наставе, у року од пет година, за мушке основне школе. Па шта би? Пет година пролеће, а закон није продро ни у половину означених школа. Убитачне пошљедице Фалуова закона ометоше тај одважни корак Треће Републике, као што не даде ни осталим законима, да уђу у потпуну своју важност. Сви напори правих француских патриота не могаху да уроде оним и онаким плодом, ког су били заслужили. Јер након свију закона *Треће Републике* опажа се јачина и функционисање Фалуовог закона. О томе писаше *Ханри Бриссон* године 1902., у своме дјелу о *Конгрегацији*, овако: „Фалуов закон и у својој суштини и у акцији (*en fait et en action*) повраћа у важност, у колико дозвољава наша епоха, стару претензију Римске Цркве на свјетовну власт. Јер захваљујући само овоме закону, Конгрегација се могла да дочепа, у Држави, ових „*positions stratégiques*“, о којима говораше, у Тулузу, г. Валдек-Русо, и без којих не би били у стању непријатељи наших институција, да се упуштају у извјесна подузећа“.

И заиста, да не бијаше тог судбоносног закона, свршетак XIX-ог вијека би донио много зрелији плод слободног и демократског духа Велике Револуције. Он је запријечио природни развитак тог духа, чија величина ће се тек онда осјетити, кад се њиме надахну сва француска покољења. Лако је уочити штетне пошљедице *Фалуовог закона*, што заустављају еволуцију француског народа и малаксавају акцију многих корисних закона Треће Републике.

И поред тих закона Римска Црква напредоваше, не признавајући никакву власт на земљи, да је већа од њезине власти. По томе сматраше и све законе „земаљскога царства“ као законе, којима Римска Црква није дужна да се покорава. Језуите као елита Римске Цркве бијаху увијек први од својих другова, да манифестују и

тај принцип смјелог папизма. Француска дипломатија покуша, да се спасе, бар ових демона, те употрејеби радикално средство. Год. 1880. 29. марта морадоше Језуити да оставе Француску у року од три мјесеца.

Због тога реакција се још више узбуди, и не узимајући у обзир, да се број Језуита највише умножио баш за времена Треће Републике. Ни четврти септембар, ни неуспјех Мак-Махона не омете ширење Језуита. За вријеме Другог Царства не бијаше их ни хиљаду, а године 1876. њихов број поскочи на 1509. У години 1879. број језуитских завода се подвостручи (од 14 на 27), а број ученика нарасте од 5000 на 9000.

С тога закон од 1880. био је неопходан. Али која корист? У рукама ових бесавјесних људи и сами анђео претвара се у нечастивог, а и највећа светиња постаје профанисана.

Ухвативши се наиме члана 14. закона о асоцијацијама, профанисаше корисне намјере, којим је требало народу помоћи. И шта би? Језуити, бивши прогнани кроз врата, уђоше кроз прозоре још у већем броју. Године 1902. њихове чете се удомише у 40 француских апартмана, да „усреће“ француски народ и да стварају своја покољења.

Њиховом помоћи и под њиховом моћном руком конгрегациона настава у Француској, у пркос свима законима, и даље напредоваше. Нарочито, средњи заводи, показиваху тај напредак. Тако године 1884. већ бијаше, у Француској, 368 конгрегационистичких средњих школа у којима је било 51.380 ученика. А четрнаест година касније, број тих школа нарасте од 368 на 438, са 67.643 ученика. Додавши уз то мале семинаре, који скоро свим изгубише свој еклезијастички циљ, онда број конгрегационистичких ученика достиже цифру од 91.140; из чега излази, да само средњи заводи Конгрегације,

у четрнаест година, а за вријеме Треће Републике, до-стигоше двоструки број.

Но није то све. Уз то треба урачунати и приправне курсове, што их држи Конгрегација при државним шко-лама. А још кад се узме у обзир, да су горњи бројеви — бројеви њихове статистике, колико тек морају бити реалне цифре француске омладине, што се трује у сред-њим заводима језуитском наставом! Па и кад не би се освртали на ове примједбе, довољна нам је горња чи-њеница, да нам докаже рапидни напредак римске про-паганде на штету Француске Републике и на штету ње-зиног народа. Римска Црква се ни мало не устручава, да изиграва најкорисније законе Треће Републике, ко-јима се стаје на пут злоупотребљеној власти одвратног папизма, чији је убитачни циљ довољно познат. И због кога сви религиозни редови Римске Цркве су задахнути језуитском политиком, еванђељем ненаситивог папизма.

И нема ли право *Ханри Брисон* (данашњи (г. 1904.) предсједник Француске Посланичке Коморе), када прије двије године узвикну: „Да ли нијесам имао право, кад рекох да све пропада: и школске мјере, и административ-на предузећа и финансијски¹ покушаји? Бацимо поглед

¹ Непокретна имања, која су дошла у руке Конгрегације вје-штином и подмуклим смицалицама језуитске политике, као и при-вилегије, у погледу пореза, навукле су силно благо Конгрегацији. О тим порезним повластицама нам прича Ханри Брисон: „Године 1880. бијох већ годину дана, као предсједник буџетске комисије. То ми је дало прилику, да се извијестим о привилегијама, које ужи-вају Конгрегације, било ауторизоване или неауторизоване. Те при-вилегије су ишле тако далеко, да се од њих не захтјеваше више од 0.50 fr. гдје су грјешне општине морале да плаћају 11 fr. 25. Скандалозни процеси, тужна повјерења, тајне комуникације су ми једва могле да расвијетле шарлатанска и пљачкашка дјела, која, под фирмом грађанских Друштава, закупа на храну и т. д. исиса-ваху имања, како сиромашних, тако и имућнијих породица, у ко-рист недозвољених заједница.

само на ових пошљедних двадесет година, па ћемо видјети, да „вијек“ узмиче испред Конгрегације.

„Број манастира се повећао, школске муштерије се умножиле, а њихово непокретно имање је поскочило од 700 на 1.100 милиона франака, у најмању руку.“

VII

Напредак Конгрегације значи назадак Прогреса, назадак права човјека и права Народа, кому Велика Револуција даде мјесто, које му припада. Напредак Конгрегације и њезине школске наставе, значи устук томе праву и црне дане будућим покољењима. Напредак Конгрегације значи и пропаст демократском систему државе, за који се Република Француска бори, да би се могла посве отргнути од убитачног утицаја Римске Цркве.

Борба народних школа са конгрегационистичком наставом није само дакле значајна са педагошког гледишта, него је значајна и са политичког гледишта. Борба Прогреса са Мраком захваћа, колико културни, толико и политички терен Француске Републике. Културно питање се прелијева у политичко питање, од кога зависи будућност Француске Републике, која је одређена, да носи лучу цивилизације. Борба, у којој данас Француска грезне, знатно је зауставља на путу њене мисије. Трзавице, што их она преживљава, стварају кризу, друштвену кризу француског народа, из које ће Дух Прогреса, да на пошљетку побједоносно изиђе.

Утицај конгрегационистичке наставе одуговлачи и погоршава ту кризу, копајући јаз међу француским народом, не би ли га раставила у два противничка народа: „Ми смо двије нације, које скоро немају никаква међусобног стицаја,“ рече *Лавис*, професор париског универзитета, приликом једне свечаности, држане у Великом Амфитеатру на Сорбони (10. марта 1901). Те „двје нације“ се испољују у многим, чисто политичким

манифестацијама, у којима клерикализам не узмиче ни од каквих средстава.

Година 1900. остаје пренеражена пред пошљедицама мрачњачке реакције. Буланжизам, Драјфусова афера, немири по улицама, нелојално поступање реакције, испољене у струји клерикализма, — све то даде повода озбиљним патриотским и напредним духовима, да уоче опасну ситуацију, у којој се нађе Прогрес и Република.

Од године 1877., па до 1900., у 23 године дана, број непотврђених конгрегационистичких завода је нарастао од 14.000 на 75.000. А број потврђених, који су требали, да мало по мало, под законима Треће Републике, ишчезну и уступе мјеста народним школама, није спануо, у истом року, већ на мању половицу. Од 113.750, остало их је још 54.409.

Број еклезиастика, мјесто да опада, он се, за вријеме Треће Републике, утростручава. Док их је било на почетку XIX-ог вијека само 60.000, тај се је број, на крају истога вијека, како показује статистика од год. 1900., повећао на 190.000. Добра Конгрегације, прије педесет година, су вриједила 50 милиона франака, а у години 1900-ој износе милијарду франака.

Политика Конгрегације у Француској, као и свугдје, проткана језуитским моралом, употребљава сва могућа средства, да достигне циљ Римске Цркве. Софизми се употребљују, да се руше закони, а калуђери и сестре свлаче своја одијела и облаче лаичка (свјетовна), да би се на тај начин увукли у слободне школе и тако ширили своју мисију. Једном ријечи, сва средства дозвољене и недозвољене једне пропаганде, гомилају се у рукама реакције. Помоћу бесједа по црквама и ван цркава,¹

¹ Год. 1897. догоди се страшни пожар у Паризу. Мјесеца маја букну пламен у великом базару „de la Charité.“ Француска се обуче у црно, видјевши многобројне жртве тог ужасног случаја. Француска влада, хтијући да задовољи осјећаје и својих религиозних

штампе, поткупљивања, наставе у школи и изван школе и т. д. њихова пропаганда се шири, на велику штету народне еволуције. Профанишући праву науку Богочовјека, срамотећи прави осјећај патриотизма, изврћући чисти значај слободе, братства и једнакости, Римска Црква у Француској дочекује, и ако у виду тобожње жртве, пуна наде и увјерења зору XX-ог вијека.

Република стрекну, хуманим духовима набраше се боре на челу, видећи, гдје дух мрака хоће наново да замлата својим црним крилима. На лицу му је опет маска, у облику човјека, коју већ једном скину одважна рука великог *Гамбете*, показавши тако демона народне слободе у свој својој голотињи.

чланова, одазва се величанственом парастосу, који је даван за покој погинулих жртава у Богородичиној Цркви у Паризу. Чланови Сената и Коморе, чланови владе и безбројна множина народа бијаше ту. Бесједу је држао доминиканац П. Оливие. О томе прича *Ханри Брисон*: „Још чујем и чути ћу цијелог мог живота овог дрског доминиканца, правог насљедника силних страсти, што управљаху при стварању његовог рода, како расправља тему своје одвратне бесједе: Жртве катастрофе, рече, погинуле су због испаштања наших гријехова. Наши злочини — то је наше безвјерство! Двадесет година у назад, у 1870—1871. Бог нас је казнио поразом. И ми, не само, да писмо примили ову казну и прихватили је као лекцију за у будуће, него смо, услијед нове непобожности, установили Републику, коју придржавамо већ четврт стољећа! Ми нијесмо осјећали, не осјетисмо још да је наш једини спас у подвргнућу народне власти под религиозну власт. С тога нас божија казна ево постизава опет, која, у ствари није казна, него нови вјесник, што нам га Бог шаље, у својој очинској великодушности и бескрајној благодати: више од стотину милосрдних жена би принесено жртвенику, учинивши тиме завјет, да нас већ једном Бог окрене на прави пут, по коме би се повратили, окајујући наше гријехе, у крило универзалне цркве, која је апсолутна владарка свију дууштава!“ Ми се згледасмо сви, наставља Брисон, пуни једа или забуне; скандал бијаше достигао свој врхунац, народна побожност увријеђена, а народна власт осрамоћена.“

Нова маска реакције, испод које тајна акција куљаше, забрину Републику и њезину владу, на челу које бијаше врсни ученик славног Гамбете и одлични дипломата Треће Републике. То је *Валдек-Русо*.

Закон Валдека-Русоа о асоцијацијама и конгрегацијама опет скида и дере лажни плашт Римске Цркве. Пред тим законом, кога посланичка комора одобри 28. јуна 1900., са 313 гласова против 219, — пред тим законом реакција се нађе у узбурканом мору разбијених нада. Њена акција, видећи се заустављена, пада у грозничаво стање, и отима се... хоће да још живи... Аго-нија, у коју је баци Валдек-Русовљев закон још и данас траје, а можда ће трајати и до оног часа, док и задња варница мрачњачког духа не ишчезне у младој и здравој сфери народног Прогреса.

VIII

Само на темељу законâ о удружењима, конгрегације су могле да злоупотребљују своју активност и за вријеме Треће Републике. Потреба је, дакле, тражила један пут закон, који би могао доскочити свима смицалицама језуитске политике Римске Цркве. Стогодишње искуство је дало доста градива републиканским политичарима и искреним патриотама Француске Републике. Али то градиво, будући расцјепкано и разбацано, требало је да нађе вјештог мајстора, који ће га методички сабрати и вјешто заокружити. Потреба је захтијевала, да се већ једном отворе очи и многим честитим слијепцима, како би угледали црне тачке фаталне реакције. Вријеме је искало, нужност је захтијевала човјека-мајстора, који би испунио те услове и који би знао да унесе свјетлост у што бројније слојеве загушљивог мрака.

Епоха избаци на површину генијални дух Валдек-Русоа.

Име овог човјека излети из Парламента још 1883. године, када Валдек-Русо, са ријетком проницавошћу, стаде да указује на опасне кораке кобне реакције. Као министар Унутрашњих Послова, у министарству *Жила Фериа*, његов предлог електризира слојеве француског друштва. Године 1899., 22. јуна би повјерено, да склопи министарство, Валдек Русо-у. То бијаше тешка задаћа, коју на се прими, са искреним пожртвовањем, овај славни дипломата и искрени патриота своје домовине. Јер отров реакције поче да испољава своје опасно дјејство. Мржња једнокрвне браће отимаше мах и захваћаше све то више и више друштвене слојеве француског народа. Драјфусова афера пробуди ту мржњу, — афера, која је систематичко дјело Римске Цркве. Пламен мржње покуља и запријети општим пожаром.

Активна снага и вјешта рука Валдек-Русоа угаси тај погибљени пламен. А одмах, након тога, даде се на посао, да ишчупа и разгранато корјење, из кога избијаху отровне клице те одвратне мржње.

Предлог Валдек-Русоа, с погледом на опасност, што долази из реакционарних подрума, паде у Народну Скупштину, као наручен. Дебата се отвори, пуна ватре, пуна љубави и мржње. Дискусија настаде и потраја пуне двије године. Побједа би на страни Прогреса. Пројекат Валдек-Русоа постаде законом, ког изгласа Скупштина и потврди сенат 1 јула 1901. Сјутра дан би објелодањен у *Официелном Журналу*, са потписом предсједника Лубеа, а под насловом: *Закон о удружењима и конгрегацијама.*“

※

Пред нама је текст тог закона, који је подијељен на три дијела. Прва два дијела обухваћају 13 чланова и баве се у опште о асоцијацијама, докле трећи дио је посвећен специјално конгрегацијама и обухваћа осталих осам чланова.

Да би могли уочити некоје смицалице реакционарне политике, изнијећемо поједине чланове, које се јасно испољују, као вјеште доскочице тим смицалицама.

„Ма које удружење, вели члан 3., које је установљено недопуштеним путем, те које је противно закону, добрим обичајима или које има циљ, да штети неприкосновености (*à l' intégrité*) националног земљишта и републиканском облику владавине, такво друштво сматраће се као посве ништавно и без икаквог значаја.

„У случају поништења, споменутог у члану 3., распуст удружења одређује грађански суд, било по жељи неког заинтересованог грађанина или на захтјев народног министарства. (Члан 7).

„...У случају прекршаја члана 5-ог,¹ распуст ће се моћи изрећи, било на молбу неког заинтересованог или на захтјев министарства. (Чл. 7).

„Биће кажњени глобом од шеснаест до двије стотине (16 до 200) франака, а у случају поновне казне (ресидиве), биће кажњени двоструком глобом, сви они, који би се противили одредбама члана 5.

„Биће кажњени глобом од шеснаест до двије стотине франака (16—200) и затвором од шест дана до једне године, сви оснивачи, директори или администратори неког Удружења, установљеног или реконструисаног, послије осуде о распусту.

„Биће кажњене истом казном све оне особе, које би пружиле помоћ члановима укинуте асоцијације, давши им на располагање просторије свог локала за њихово удружење.“ (Чл. 8).

Чланак 13. гласи: „Ниједна вјерска конгрегација (*la congrégation religieuse*) не смије се формисати без ауторизације, прецизиране законом, у којој треба да буду одређени услови функционисања дотичне конгрегације.

¹ У чл. 5. се говори о судбеној потврди удружења.

„Тако исто ниједна конгрегација нема права да подиже нови завод, ако није добила дозволу од Државног Савјета (Conseil d'État).

„Распуст конгрегације или затварање ма којег завода може се извршити на темељу наредбе Министарског Савјета (Conseil des ministres).

У члану 14. се вели: „Никоме није дозвољено да управља, било директно или посредством друге особе, неким наставним заводом, ма које врсте он био, као ни да наставља у њему, — ако дотични завод припада некојој неауторизованој вјерској конгрегацији.

„Преступници биће кажњени казном, што је означена у члану 8, § 2. А затварање завода ће се моћи да изврши на темељу судбене осуде.“

У члану 15. се наређује, да свака конгрегација мора да води тачан протокол о приходу и расходу, као и да има списак покретних и непокретних добара. Тако исто, да води листу персонала, са њиховим правим и присвојеним именима, код којих ће бити означено: народност, дан рођења и доласка у конгрегацију. На захтјев власти, дирекције треба то да покажу.

Ако би се ухватило, да су комуникације лажне, дирекцију ће постићи казна, што је означена у § 2. члану 8.

Члан 16: Свака конгрегација, која нема ауторизације, биће поништена (*illicite*). А њене саучеснике ће постићи казна, као што је означена у § 2. чл. 8.

Утемељачи или администратори ће морати да поднесу двоструку ту казну.

У чланку 18. се дозвољава неауторизованим конгрегацијама, да могу поднијети молбу за потврђење, у року од три мјесеца. За тим се говори, у истом члану, о добрима конгрегације, која су смицалицама присвојена или насилно отета, да буду повраћена правим власницима.

И коначно, чланом 21. поништавају се многи параграфи из Казненог Закона, који се косе са Валдек-Русовљевим законом.

IX

Закон Валдек-Русоа ослободи заковано крило републиканског духа, чије око бацаше будни поглед на све, што се око њега збива. Закон Валдек-Русоа електризира младу снагу демократског духа, давши му још јачи полет на његовом трновитом путу. Један час колебања, с његове стране, могао би бити судбоносан за природну еволуцију Прогреса. С тога је било неопходно да се разум преда у окриље одважности. Он је свршио своју улогу, створивши правила, по којима Народна Воља треба да се влада. Дао јој је у руке закон да га привађа к дјелу.

Разум уступа своје мјесто Вољи: Валдек-Русо се уклања, како би могао заузети његову столицу *Емил Комб*.

То је било 7. јуна 1902.

Као год какав мелем привијен на рану, што треба да изазове реакцију, ако хоће да постигне свој циљ, тако исто дјејствују и закони, којима је сврха, да лијече болесна мјеста друштвеног организма. Бол, који се појачава није ништа друго, до ли агонија болесног организма, који изумире на корист будућих здравих целула.

Дјејство Валдек-Русовљева закона, на болесни дио француског друштва, није било изузетак овог правила. Јер чим његово извршење отпоче, реакцијин јаук још јаче одјекну.

Настадоше многобројне и узалудне дебате у Скупштини¹ и јавности, настадоше немири по улицама, а

¹ Годину дана, послије доласка Комбова министарства, реакција покушава, да га обори. 5. јула 1902., на нападаје реакционих посланика, министар председник одговара: „Ми смо радили посте-

мржња се простираше и по самим домовима, међу родитељима и синовима. Попови потстрекиваху омладину против својих наставника и родитеље против својих синова. По црквама се заорише клетве на „заблудјеле“ овце и на „демонску републику“.¹ Конгрегације не хтједоше да се повинују Валдек-Русовљевоу закону, ради чега се мораде да употрејеби „у име закона.“

А 7. јула 1904. би потврђен Комбов пројекат о проширењу Валдек-Русовљевог закона и проглашен законом од стране Скупштине и Сената.²

Тај се закон односи на конгрегације и њихово укидање, а састављен је од шест чланака. Ми их наводимо у изводу:

I. — Конгрегацијама се забрањује настава у Француској. Ауторизоване конгрегације, као и оне, које се искључиво баве наставом, биће укинуте, најдаље, у року од десет година.

Конгрегације, које имају већ дозволу или које су на путу да је добију, та им дозвола вриједи само за иностранство.

II. — Наставничким конгрегацијама се забрањује рекрутовања нових чланова. Њихови садашњи питомци

пено, што нам закон наређује (буна на десници). Ми смо се владали по закону, одлучно и искрено... Ми се не плашимо од ове дискусије, напротив, она нам је мила јер не узмичемо пред нашом одговорношћу“ (живо одобравање на љевици).

¹ Год. 1903. крв се проли и по некојим париским црквама. Реакција је тражила, пошто по то, да буде немира. Попови позиваху „вјерне,“ да дођу у што већем броју цркви. Људи, жене, дјеца бијаху припремни на крваву борбу, како би могли, да јуначком побједом спасу своју душу. Инстикат Вартоломејске ноћи буђаше се на прагу XX. вијека.

² Тај закон је објелодањен у 184. бр. *Официелног Журнала*, од 8. јуна 1904., под насловом: „Закон, погледом на укидање конгрегационистичке наставе.“ Осим потписа предсједника Републике Лубеа и мин. предсј. Комба, потписан је још и мин. јавне наст. и Лијен. Вјешт. Ж. Шомие.

биће отпуштени, једино са изузетком оних, који су одређени за службу у француским школама на страни, у колонијама и земљама, што стоје под француским протекторатом.

III. — У року од 10 година, што се спомиње у чл. I., биће затворени:

1° Сви заводи, што зависе од укинуте конгрегације.

2° Свака школа и сваки разред, који је додан заводима, што зависе од ма које конгрегације, споменуте у чл. I., изузевши оне, које служе у сврху милосрђа, т. ј. које су одређене за таку дјецу, што не могу да похађају јавну школу, због слабог здравља или због којих других узрока.

Затварање завода одређује Министар Унутрашњих Послова. Његова наредба биће уручена старјешини конгрегације и директору завода, петнајест дана прије свршетка школске године.

Иста наредба ће се изнијети и на врата дотичне општине.

IV. — Свако шест мјесеци ће бити објелодањен преглед затворених завода у „Официјелном Журналу.“

V. — Тиче се конгрегационистичких добара, о којима је ликвидатор дужан да да тачне извјештаје, у року од шест мјесеци.

VI. — Поништавају се све досадање наредбе и актови јавне власти, које су у супротности овом закону.

X

Како се види скоро сва унутарња политика Комбовог министарства се своди на конгрегације, на борбу Државе са Римском Црквом. Није се ни чудити: сваки други посао, у правцу Прогреса, могао би бити неуспјешан пред неизмјерном чељусти Мрака, чији слојеви постају све то гушћи и гушћи, захваљујући конгрегацио-

нистичкој просвјети. С тога приговори, у овом погледу, управљени на министра Комба, нијесу посве оправдани. „Чудим се, како неки политичари, рече министар Комб, који сматрају као критеријум јавног мњења, мишљење извјесне средине, извјесног комитета или стола, могу да с осмјехом на уснама одобравају њихово судјеловање у кризи око модерне политике са вјерским питањем. Но, господо, треба имати на уму, да ће овај проблем остати још дуго као један од битних фактора наше политике... Међу свима чињеницама, о којима наша политика треба да води рачуна, ниједна није од толиког значаја, као ова чињеница католицизма, који, прелазећи дуги низ стољећа, са монополном наставе, монополном идеала, се је дочепео социјалног штатута, од кога се не може лако да одвоји...“¹

Но те везе католицизма са „социјалним штатутом“ већ је ослабила Велика Револуција. Народна Воља се пробудила: она се испољује у чистој демократској политици, коју треба да воде њезини легални заступници. Њихова борба са Римском Црквом, то је борба Народне Воље са незаконитом и злоупотребљеном влашћу, под којом, захваљујући кобном закону навике, још стењу са задовољством, многе индивидуе убијене Народне Воље. Морална дужност заступника Народне Воље, Државе, јесте та, да спасава такве индивидуе, које нису одјељене јединке, него чланови друштва, чланови те удружене Воље.

„Нико не може спорити моралну величину, рече на једном банкету министар-предсједник, нашег рада, као ни безбројне потешкоће, које нас сретају у вршењу политичких и социјалних реформи. Очеvidно је за цио свијет, да се ова реформа (реформа наставе) тиче нај-узвишенијих интереса и највећих питања у животу на-

¹ Из говора министра Комба, приликом дебате о конгрегацијама у Сенату 27. јуна 1903.

шег народа. Истина, она дрма друштвом, из темеља, услијед неминовних трзаја, притискујући његове навике и његове осјећаје. Она је управљена против једне огромне власти, мрачне власти конгрегације, пред којом дрхтаху монархијске владе. Та мрачна власт знала је да улије безразложну бојазан и републиканским владама, постигнувши, на тај начин, од њих сервилност разума и срца. (Одобравање).

„Нијесу то била само министарства, уосталом по својој природи пролазна, што су пропала, тежећи, да ограниче ту власт. Та и сами закони су устукнули пред њом. (Бурно одобравање)...

„Па и кад бисмо изгубили терен у овој колосалној борби, не би требали да се нађемо у чуду и да губимо одважност: немогуће је трансформисати народни дух у двије године дана, који је трован цијелим стољећима...

„Но, господо, ми не само да не губимо терен, ми га шта више добивамо. Ми смо посадили републиканску заставу у општинама, које су биле до сада цитаделе реакције. Са нашом заставом учинићемо да продру наше идеје. Истргнућемо умове испод вјековног јарма, који их притиска. Настава, ослобођена калуђерског туторства и повраћена у народне руке, ослободиће у своје вријеме и наша покољења. Ту, као и у већ напреднијим општинама, демократија, поставши господар своје судбине, ступаће рапидним корацима на широком путу прогреса и слободе (Живио и поновно одобравање)...¹

Истичући републиканску политику, министар-предсједник настави:

„...Ултрамонтански дух се довијаше током толиких стољећа, да стегне нашу несретну земљу у пекље конгрегационистичке мреже, која је вјештачки исткана. Ре-

¹ Говор министра-предсједника Комба, на банкету, у *Каркасону* 24. јуна 1904.

публиканска Француска је раскинула те пекље и од себе далеко одбацила ту кобну мрежу, у коју је хтједе клерикализам да стегне...”

XI

База политичког система данашње владе у Француској је постављена на фундаменталном принципу Велике Револуције. То јест на принципу народног суверенства, по коме треба да друштво буде слободно у своме развијању, те по томе и ослобођено испод клерикалног јарма, као што је ослобођено и испод злоупотребљене монархистичке власти. Рођењем Републике ова је власт скрхана, те јој тако остаје у аманет, да ради на томе, како би Дух народа могао потпуно да скине са себе тај тешки јарам клерикалног мрачњаштва, под којим стење већ дуго времена. Задаћа дакле владе, као законите заступнице Народног Духа је та, да се вјерно држи закључне формуле фундаменталног принципа, по коме треба да се изврши потпуна секуларизација друштва.

Нажалост, укорјењене навике, с једне стране и моћна пропаганда Римске Цркве, с друге стране, јако сметају потпуном остварењу споменутог принципа. То нам свједочи и сами министар предсједник, Комб, у свом скорашњем говору, у коме је, приликом банкета у Оксеру изнио систем владине политике.

„Господо, рече, кад смо примили власт у своје руке, ми смо нашли Француску у пола побјеђену римо-католичком конгрегацијама. Наша прва брига је била, да протјерамо преко границе ове нападаче. Закон о асоцијацијама нам је пружио оружје, у погледу неауторизованих конгрегација. Ми смо тај закон примјенули на све редове, без разлике, који не имађаху право на закониту егзистенцију. То смо учинили, како са наставничким, тако и са предикаторским и комерсијалним редовима.

„...У часу нашег доласка на посао, 7. јуна 1902., било је у Француској 914 ауторизованих конгрегација, од којих су 5 мушких и 909 женских; за тим је било 457 конгрегација у току спора за ауторизацију, од којих је 61 мушка и 396 женских; свега дакле 1371 конгрегација.

„Пет мушких ауторизованих конгрегација је имало 1140 завода, а 909 женских је имало 15.915 завода.

„Што се тиче оних, у току спора за ауторизацију, којих је било 61 мушких и 396 женских, прве су имале 1964 завода, а друге 1534 завода.

„На тај начин, господо, сви конгрегационистички заводи су се попели на огромни број од 20.823.

„У овом броју се рачуна 16.904 наставничка завода и 3919 мјешовитих, т. ј. који су и наставни, и милосрдни и контанплативни, или су чисто милосрдни или чисто контанплативни...

„У овом часу,¹ од 16.904 наставничка конгрегационистичка завода, 13.904, скоро 14.000, већ је затворено. И за идућу годину, 1905., ми смо намислили, да се користимо буџетним кредитом, помоћу кога ће моћи бити затворено још 500 завода на преосталих 3000, које треба да се укину.“

* * *

Успјех Комбовог министарства, у борби са Римском Црквом, неоспоран је. Но у том успјеху тек борба добива своју праву слику. Тим више, што тај успјех не застаје само на конгрегационистичком терену, него се лагано упушта и даље, на основни терен Римске Цркве.

Везе Француске са римпапом већ смо споменули, везе, које је Наполеон утврдио санкционисаним уговором, познатим под именом Конкордата.

¹ 3. септембра 1904.

Француска је дужна, на темељу тог уговора, да уздржаје римо-католички култ и исплаћује његове заступнике. Заступници су дужни, да испуњавају своје дужности, напрам Држави, како се углавило у Конкордату.

Премда се буџет Француске управљао увијек на темељу уговора, ипак Римска Црква, у Француској, није одговарала — по језуитској моралци — својој задатој ријечи. Злоупотребе тог уговора, од њезине стране, су се сваки дан множиле. „Може се рећи, рече Комб, да има више од тридесет година, како еклезијастичка власт са све већом и већом смјелошћу експлоатише Конкордат, на корист својих интереса. Она га је безочно оскврнула и оскврњава га без прекида...

„Час је дошао, кад би свако наше стриљење и свако наше ћутање значило, не само неизмјерну слабост, него би потврдило и абдикацију наших права као и неиспуњавање наших дужности.

„А то би значило издајство напрам Републици, издајство напрам Народу.

„Ми смо позвали еклезијастичку власт, тог упорног нарушитеља Конкордата, да нам одговори већ једном за свагда, хоће ли се држати уговора, као што му се и влада стално покоравала.

„Будући наш позив на испуњавање обвезе је остао без икаква успјеха, ми смо обзнанили Ватикану, да прекидамо с њиме дипломатске везе...

„Господо, ја сам тврдо убјеђен, да ће републиканци без колебања, одобрити мисао о разводу, и ја мислим, — шта више, ја сам сигуран, да ће ту мисао одобрити, не из неког нерасположења напрам хришћанске свијести, него на основу друштвеног мира и вјерске слободе. Тако исто, на истом овом основу, Комора ће да се бави и питањем о растави Црква од Државе...

„...Како би одјељењем Цркава од Државе настала нова и трајна ера социјалне слоге, у којој би била зајемчена стварна слобода вјерским општинама, без разлике...“

Римска Црква не признаје никакву власт већу над собом, из чега излази, да и сваки уговор с њоме је узалудан. „Католичка доктрина одбацује сваки систем реципрочне слободе, у односу Цркве и Државе, и она се позивље, да би поткријепила своју тврдњу, на фамозну енциклику Пија IX., на *Силабус*.

„Срећа је, господо, да не живимо више у оном добу, кад се стрепљаше од анатема, које и Силабус тако обилно сипље на све оне, који га не припознају.

„Услијед одвојења Римске Цркве од Државе, пријете нам реакционарни листови, да ћемо изгубити протекторат хришћана у орјенталним крајевима!...“

„Прије свега, питање сепарације и питање протектората немају нужне везе. Прво се тиче наших одношаја са папом, друго се односи на наше релације са другим силама. Но ја не мислим, да се заустављам на овом опажању, — ја хоћу, да се осврнем на друго гледиште.

„Папство се љуто вара, ако мисли, да ће му Француска служити за његове сврхе. Наше претензије нијесу више, да Француска носи титулу најстарије кћери Цркве (*fille aînée de l' Eglise*), којом се поносила монархија. Напротив, ми смо тврдо убјеђени, да наш углед и наш утицај данас искључиво зависи од наше снаге, као и од принципа части, правде и хумане солидарности, — принципа, што су учинили, да модерна Француска, нашљедница великих социјалних максима Револуције, добије одјелито мјесто у свијету.“

Значај културне борбе у Француској

I

Дајте право сваком човјеку, које му припада као човјеку, ослободите му разум, срце и вољу, како би могао

бити користан друштву, у коме се налази, — то је девиза Духа Слободе, што предводи модерну Француску.

Недајте право никоме, ко се не покорава безусловно папизму. Заточите разум, срце и вољу сваког човјека, како не би могао да размишља и да се буну против догми, које му ми и Римска Црква дајемо, — тако прокламира реакција.

Свјетлост и Мрак, Слобода и Ропство, Знање и Незнање, Прогрес и Назадњаштво... ето, то су антиподне чињенице, које карактеришу културну борбу у Француској.

У једном је табору француски народ, предвођен генијем Свјетлости, Слободе, Знања, Прогреса, а у другом табору је реакција, предвођена Мраком, Ропством, Незнањем, Назадњаштвом... демонима, оличеним у плутократизму Римске Цркве.

Хумани и патриотски осјећаји предводе први табор, експанзивни и шовинистички осјећаји воде други табор.

Човјечанска и народна воља шаље на бојиште прву војску, демонска и папистичка воља гура на недјела други табор.

Како се дакле види, значај те борбе не обухваћа само француски народ, него се тиче и цијелог човјечанства. Није то само борба Француске са Римском Црквом, не, — то је борба Свјетлости са Мраком. То је борба Слободе са Ропством. У колико је она француска, у толико је и човјечанска. Јер роб не само да не може бити патриота, он не може бити ни човјек. Права националних и човјечанских осјећаја у ропству су заједно с човјеком заточена. „Роб, вели Монтекије, нема породице, по томе нема ни нације. Он је ствар посве изолована; по томе не може утицати на нацију ни на човјечанство.

Настава и васпитање, сама им ријеч показује, не могу се ни замислити у мрачном табору: то би значило свезати лађу, да по води иде.

Отуда и долази, да школе, предвођене и управљане духом Мрака, профанишу само име школе, профанишу права дјетета као човјека, права породице као честице друштва. С тога је јасно, да школска настава искључиво припада Народном Духу, — духу Свјетлости.

У Француској, будући је Влада законита изабраница Народног Духа, њојзи у дужност спада, да испуни што прије Народну Вољу, која стоји једино под утицајем својих права.

Треба дакле имати на уму, да укидање конгрегационистичких школа није пошљедица злоупотребљене власти, — то спада у дјелокруг духа Мрака — не, то је пошљедица слободе, братства и једнакости, — пошљедица човјекових и народних права.

Држава, у Француској, не иде за тим, да јавна настава постане њезин монопол; напротив, она се труди и хоће, да јавна настава постане монопол оног народа, који у Француској живи. А она само придржава право контроле; али контроле, у којој је испољена дужност, што јој је у аманет стављена од стране Народа.

Тако исто треба држати на уму, да борба Француске против Римске Цркве није борба, као што би хтјела реакција да је прикаже, антихришћанска или атеистичка. Напротив, она иде за тим, да осигура слободу сваке вјере — *la liberté de conscience* —, чему се на жалост Римска Црква, као и да није хришћанска, енергично одушире. Идеја модерне Француске је та, да једном за вазда стане на пут ватроломеским ноћима, да ишчупа несношљивост из душе свог Народа, да унесе мир и спокојство међу људма. „Слава Богу на висини, а мир људма добре воље на земљи“, рече Христос на уста евангелиста Луке.

То рече Христос, то хоће и дух Прогреса, то хоће данашња Француска. Но Римска Црква то неће; она је заборавила и самог Христа, напивши се лудог плуто-

кратизма из врела чаробне и отровне сујете. Она је престала бити хришћанском, католичком црквом, претворивши се у антихришћанску, клерикалну цркву. —

II

Школа у рукама клерикалне цркве губи свој значај: она нити је човјечанска, ни народна, ни вјерска. А кад школа није ни једно од ово троје, онда је она и анти-човјечанска и анти-народна и анти-вјерска. Природни закон и човјека и друштва не трпи таку школу — нешколу. Он захтјева школу у правом смислу своје ријечи, како би му припомогла при његовом раду, који се састоји у еволуцији човјека и друштва. Он захтјева дакле праву народну школу, која ће да потпуно васпита душу дјечију, како би створила будућа покољења, са широким погледом, племенитим срцем и разумном вољом.

Конгрегационистичке школе, као и школе које се намећу нама у оквиру Аустро-Угарске монархије, не одговарају овом природном закону. Ове школе — нешколе, не само да не одговарају томе закону, него не поштују ни најмање природно право човјека и друштва, силујући га да присваја незаконите догме ниског политичког егоизма, на штету природне еволуције и на уштрб васпитне и хумане мисли.

Природни закон иште да се поштују права човјека и права народâ. Он захтјева, да се Прогресу не стаје на пут, те по томе да буде прокламирана слобода наставе и васпитања свакоме народу, свакоме друштву, који Прогрес у наручје дочекује.

Конгрегационистичка настава и намет — настава, коју поједине владе незаконито шире у оквиру својих држава, злоупотребљујући тиме повјерену им власт, не престављају слободу наставе, него неслободу наставе. Јер чим настава не одговара своме правом циљу, она

није слободна, те по томе може бити само од штете, мјесто од користи.

Модерна Француска и сваки Народ, који је свјестан својих права, хоће своје школе, у правом смислу саме ријечи; хоће школе Свјетлости и Напретка, школе разумне воље и човјекових права.

Српски Народ у оквиру Аустро-Угарске и Босне и Херцеговине свјестан је својих права. Његова борба за живот својих школâ, школа Свјетлости, против намет — школа — нешкола од стране удружене и злоупотребљене власти, борба је Прогреса против Мрака, борба Слободе против Ропства.

*

Да завршимо. Културна борба у Француској приводи се своме крају. Из ње ће изићи Дух Слободе, Братства и Једнакости у свој својој величини. Његово ослобођење биће од великог значаја на друштвени и политички апарат свију народа. Многи густе слојеви ултрамонтанског мрака, што их распростире аустријски систем над српским земљама и земљама Славенског Југа, постаће још гушћи, како би ускорили своју пропаст. Доће дан, када ће Дунав и Сава, по примјеру Сене, прождријети ултрамонтанску неман, да би могли тећи веселим током Слободе и Напретка. И доће жељени час, кад ће и над нашим огњиштима побједоносно закликтати геније Свјетлости, спасавајући нас ултрамонтанских и ропских ланаца, у које нас Беч и Рим стеже.

ДОДАТАК

I.

ЗЛОЧИНИ РИМСКЕ ЦРКВЕ

„О вјекови скотова, подлаца и касапа,
Срамото минулог доба и хуманитета,
Проклети, проклети да сте за вјечна времена“.

Леконт де Лил.

„O siècles d'égorgeurs, de lâches et de brutes,
Honte de ce vieux globe et de l'humanité,
Maudits, soyez maudits, et pour l'éternité...“

Leconte de Lisle.

У В О Д

Римска Црква, — та јадна заступница хришћанске науке, испуни многе кржаве ступце у историји човјечанства. Подвргнувши својој ћуди и свјетовне власти, њезина моћ је била неограничена, њена снага је била без икаквих скрупула.

Разуздана, обијесна, без срца и без најосновнијих појмова о праву човјека, она је крволочним звјерством нападала све што се не покоравало њојзи, све, што незадовољава њезиним плутократским ћефовима.

„Љуби ближњега свога, као сама себе...“ девиза хришћанске науке би профанисана у дјелокругу Римске Цркве.

Мржња мјесто љубави, немир мјесто спокојства, ропство мјесто слободе, крв мјесто среће и благостања, поплавише народе, недужне и невине, изишавши из демонског извора профанисаног хришћанства.

Крваве и одвратне успомене пред очима нам се нижу, успомене, што нас и дан данас подсјећају на многа савремена дјела, што их Римска Црква, међу нама, југословенским народом, врши.

Страшна је прошлост Римске Цркве, но страшнија би била будућност, кад би њена пропаганда пожњела потпуни успјех.

Но није само ужасна њена прошлост, него и савременост, која нам на многим још мјестима показује отровне нити те прошлости, — нити, на којима хоће и Аустрија да зида зграду своје незаконите власти.

Прошлост Римске Цркве! Само да наведемо у тој прошлости поједине злочине, не би дотекло, да испунимо стотинама свезака.

Ми ћемо, само неке од тих злочина и од крвавих успомена, да овдје наведемо. Само неке, велим, који су незнатни дио појединих пасуса из дјела најбољих историчара. Сама та чињеница јамчи нам за потпуну тачност њихову.

Да не би далеко задирали у минуло доба, у десети и једанаести вијек, почећемо са ужасним и одвратним дјелима из XII-ог вијека.

I

Арнауд Бресќски, талијански филозоф и политички реформатор, устаде против грамзљивости и покварености римокатоличких свећеника, ради чега мораде, да иде у

бјегство. Но цар њемачки, Фридрих I., заповједи, да га ухвате и предаду папи Адријану IV., који га уступи поповима, да га жива спале. Пепео његов би бачен у Тиверу 1155 г.

Ламбер Ле Бег, белгијски свећеник, нападаше канонике Катедрале ради симоније и шибаше злоупотребе и рђаве навике свећенства, проповједајући у цркви. Каноници га нападоше и сво му лице издераше ноктима. Бискуп Раул га баци у тамницу, гдје и умрије 1177 г.

Роже Бакон, велики научењак француски, „једна од најсвјетлијих појава средњег вијека“, како рече Хумболд, би оптужен од својих другова, франћисканаца, да је мађионичар. Њихове старјешине га осудише на вјечиту робију, из које се ослободи двије године пред своју смрт (1294 г.).

Данте Алиђери, велики талијански пјесник, због своје *Божанствене комедије* би прогнан, а његово дјело забрањено. Умрије у прогонству г. 1321.

Жан Добантон, једна Францускиња из XIV-ог вијека, би спаљена на ломачи — г. 1374. — само ради тога, што је приповједала, да је идеал правог хришћанства сиромаштво и да се не треба молити Богу на глас, но у памети. —

Дон Уиклеф, (Wicleff) енглески филозоф и писац књиге „De Dominio divino“ би оптужен ради „јереси“. На духовном суду бискупи га били жива растргнули, да га свјетина није отела. Четрдесет година након његове смрти († 1384.) папа Мартин V нареди, да му се кости ископају, запале, и пепео да се баци, што бијаше и учињено (1428).

Дон Олдкастл (Oldcastle), проказавши многа прљава дјела католичких свећеника, би бачен у Кулу лондонску, одакле умаче. Глава му би уцјењена на 1000 марака, што учини, да га послѣ 4 године наново ухватише и осудише на смртне муке (г. 1417.)

Јован Хус, 1337—1415. Огорчен злоупотребама Римске Цркве стаде је живо нападати, због симоније, коју непрестано практикује. Стаде жигосати бискупе, због тираније, њихове пороке као и раскош вишег клира, које се нарочито истицаше у одијелу. Устаде против светих кипова и позва вјерне, да откажу покорност папи, који се недостојан показа због симоније. Папа издаде булу, по којој Хус бијаше екскомунициран (1409), но народ пође за Хусом. Али непријатељи га наведоше на танак лед, успјевши, да се Хус појави у Констанцу, како би се могао бранити. Но, послије двадесетодневног бављења у Констанцу, папа Јован XXIII¹ нареди, да се Хус интернира у манастир Доминиканаца. То би и учињено, у пркос јемству Сигисмундовом, за сигурност Хусову.

Послије страшног кињења, не имајући обзира, што бијаше Хус обрхван јаком грозницом, још осам мјесеци остаде у тамници, не рачунајући манастирски затвор.

И тек онда га изведоше пред Консилиј, гдје га тјераху, да опровргне своју науку, изложену у његовом дјелу; што је изишло под насловом *De Ecclesia*. Но Јован Хус то свечано одби. Његови суци — или још боље, његови целати — бојећи се Хусове рјечитости, забранише му да говори, и не дозволише му да узме адвоката. Суђење је било у тајној сједници, гдје су — по обичају ове врсте процеса — преслушани и лажни свједуци. Хус би проглашен јеретиком а његови списи осуђени да се спале. Тад га предадоше свјетовној власти, што је значило: смрт... Шестог јулија по н. 1415. двије хиљаде оружаних људи одведоше Хуса на ломачу. Пепео

¹ Овај демонски папа је отровао Александра V., да би га могао наслиједити. Гусар у младости, би изабран за папу, посредством злата. Он бијаше јако покварен и похотљив, услијед чега ни мало не зазираше ни од симоније, ни од убиства ни од тровања. За своје метресе узимаше ноне, а које му се јако свиђаху, учини их игуманијама.

његов би бачен у Рајну. Смрт Јована Хуса изазва Хуситски рат, који је дјело Римске Цркве и који остави иза себе 150.000 жртава.

Јером Прашки, Хусов ученик, настави науку свог учитеља, критикујући опраштање гријехова за новце, нападајући папу и злоупотребе Римске Цркве. Год. 1410. ухапсише га у Бечу, одакле побјеже. Но дошавши у Констанцу, би наново затворен, гдје га мучаху 340 дана. А онда га осудише, ради ширења „јереси“ по Паризу, Хајделбергу и Келну, на смрт. Године 1416. 30. маја би жив спаљен на истом мјесту, гдје и његов учитељ.¹

Лоран Вала (1406.—1457.), знаменити шп. филолог, написа једно дјело, због кога га Инквизиција осуди на ломачу. Но, да би могао избјећи казну, на вријеме побјеже из земље.

Платина, историчар, би спаљен на ломачи, ради својих дјела, у којима износи истину о Римској Цркви (1466. год.).

Јован Везел, који се може сматрати као претходник Лутеров, устаде против папизма и опраштања гријехова. Инквизиција га осуди на вјечну робију у једном Августинском манастиру, гдје, након двије године, умрије, захваљујући милосрдној њези добрих калуђера.

Године 1487. настаде у Њемачкој спаљивање „врачара“ и „вјештица.“ Што, уосталом, то не бијаше друго,

¹ Услијед ових страшних злочина Римске Цркве над хуситима, ови пошљедњи дигоше се на оружје, не би ли се ослободили испод тиранског јарма ужасне Инквизиције. И као ехо том природном и законитом револту угњечених душа, добива Владислав, пољски краљ, писмо од папе Мартина V., у коме вели: „Они (т. ј. Хусити) позивљу народ, да се диже за Слободу, што значи, да униште краљеве и свећенике. Још, док је вријеме, дижите вашу војску, *убијајте шизматике*: ништа не ће више угодити Богу, него као пропаст његових непријатеља и хулитеља“. Лијена логика Римске Цркве и красно тумачење Христове науке!

но дјело Инквизиције, како би се на „лак начин“ опростила оних особа, које јој не бијаху по вољи.

Савонарол, Талијанац и свећеник католички, би спаљен г. 1498. „због јереси.“ А сва та „јерес“ била је у томе, што Савонарол жигосаше пороке папе Александра VI.

Петнаести вијек је, како се из горњих примјера види, доста крвав у Историји Римске Цркве. А његов крај завршава срамном и ужасном епохом Цезара Борђије, сина папе Александра VI. О томе писаше *Томасо Томаси*: „Немогуће је исписати сва мрцварења, силовања и родоскврнства, што се вршаху сваки дан на папском двору; и тешко, да би могао и цио вијек једног човјека да испише сва имена оних жртава, што бијаху избодена, отрована и бацана у Тиверу.

А Бирхард у своме *Diarrium-у* прича о једноме „веселу“, што бијаше приређено на папском двору. То „веселе“ се је састојало у мрцварењу људи, жена и дјеце. Око палаче је невина људска крв потоком текла, „а папа и госпођа Лукреција уживаху у том крвавом веселу, гледајући га са свога балкона.“

II

Пређимо на XVI. вијек.

Године 1523. би именован за великог инквизитора арцибискуп Севилски, Алфонс Манарик, који оста у том чину петнаест година. За то вријеме, по његовој заповиједи, је спаљено 2250 живих људи, а 11.000 је издахнуло под теретом разних мука.

Године 1525. је спаљен на ломачи *Жак Паван*, због свог мишљења о вјери.

Жан Шастлен жигосаше злоупотребу, што је вршаху калуђери, ради чега га прогласише јеретиком. Побјегавши из Шалона, дође у Metz, гдје га преваром при-

мамише агенти Лотарингијског Кардинала. Ту га ухватише и осудише на смрт. Год. 1525., 12. јануара, би жив спаљен па ломачи.

Пијеро Помпонаци, талијански филозоф, изда једно дјело о *Бесмртности душе* (1516.). По наредби веницијанских инквизитора, дјело би спаљено и уведено у индекс, т. ј. забрањено.

Никола Коперник (1474.—1543.) славни астроном, издавши књигу *De revolutionibus orbium coelestium*, постаде жртва мржње и прогањања. Конгрегација Индекса га прокле и прогласи за јеретика.

Године 1534. Игњат Лојола установи, у једној капели у Монмартру, Друштво Језуита, са намјером, да се бори за универсалност Римске Цркве. Да би се достигао тај циљ, одобрио је, на темељу теолошких софизама, сва крвава дјела: насиља, гоњења, политичка убиства, тровања, преваре и остала најужаснија средства.

Ле Февр д'Етапл, (т. з. Fabre) филозоф и математичар француски, мораде побјећи у Штрасбург, 1525. год., пред ужасном смрћу, коју му хтједоше да одреде бискупи-суци, због његових научних дјела.

Уијам Тајндал, (Tyndale) мораде да бјежи из своје домовине, ради исповједања своје вјере. Ухваћен у Анверсу, би затворен у Вилвурду и осуђен на смртне муке. Онда му тијело би бачено на ломачу (1436. г.).

Жан Ле Клер, раздеравши једну булу са црквених врата, би осуђен, од стране Париског Парламента, на тродневно шипање, без престанка и прогнан из земље. Дотавши у Метц, разби кип једног свеца, за што га осудише на смрт. Одрезавши му десну руку, ишчупаше му нос, усијаним клијештима му скидаше мишице рука, испржише му сисе и напошљетку завртише три пута у округ главу са усијаним жељезом. Тијело, сво крваво, би бачено на ломачу (1525). —

Жан Катирс бијаше стекао велики реноме, у својству професора. Због шибанга вјерског злоупотребљавања, прогнаше га, а год. 1532. жива га спалише у Тулузу.

Луј Беркен, француски писац, би бачен у тамницу као јеретик, а његове књиге заплијењене. Након 18 мјесеци тамновања, прободоше му језик и онда га жива спалише на Гревском тргу у Паризу, год. 1529.

Клеман Маро, француски пјесник, допаде затвора због тога „што показује наклоност наспрам реформисаних идеја“ и „за то, што је јео сланину уз пост.“ Год. 1532., издавши прве своје пјесме, које му навукосе мржњу клира, мораде да бјежи, тражећи уточишта. Напошљетку га нађе код војводе од Фераре. Но папа Павле III присиливши војводу, да отјера из своје војводине све слободне духове, које ту нађоше заклона, Маро побјеже у Венецију, а најпослије у Женеву. Ту умрије као пуки сиромах.

Белгијанац Кентен, због својих филозофских идеја, у којима се износи и вјерска сношљивост, би жив спален у Турнеју г. 1530.

Шјер-Робер Оливтан, преводилац Библије на француски језик, ради вјерских назора био је прогнат из Женеве и напошљетку отрован.

Год. 1545. Француски Парламенат у Ексу, посла, на захтјев инквизитора, једну банду бјесомучника, да искасапе становнике Кабријера и Мериндола. Та су два

¹ Овај црни папа има страшну историју. Кардиналом постаде за то, што је подвео своју рођену сестру, Јулију Фарнезу, папи Александру VI. Он отрова своју мајку и једног братића, да би постао нашљедник добара. Бијаше љубезник рођене сестре, коју отрова због љубоморе. Отрова Бозе-у Афорђе-а, мужа своје кћери Констанце, чији бијаше љубезник. Овај страшни папа је имао у своме регистру 4500 блудница, које му плаћаху мјесечни данак, да би могле слободно вршити свој одвратни занат. Под његовим папством се установи ред Језуита и заведе Инквизиција у Напуљу.

мјеста и позната по тој тужној успомени, која се спомиње под владом Фрање I.

Ђорђе Буханам, историчар и пјесник, (1506.—1582), написа свој *Sommiun*, у коме, духовитом сатиром, шиба пороке свећенства католичког и жигоше недошљедност и лијеност манастирског живота. Год. 1539. издаде и свој *Franciscain*. Ради тијех списа ставише га у затвор, одакле побјеже у Енглеску. Његова глава би уцјењена.

Године 1546. изгори на ломачи у Мо-у, у Француској, четрнаест протестаната, само за то, што су присуствовали свом богослужењу.

Етјен Доле, свршивши париски универзитет, постаде секретаром француског посланства у Венецији. Након тога дође у Француску, гдје стаде да жигоше нечовјечно угњетавање Римске Цркве. Нарочито његов говор, изазват осудом Жана Катирс-еа у Тулузу, учини да га инквизитори забиљежише у свој тефтер.

Отворивши штампарију у Лиону, изда Маро-ова, Раблеова, Ерасмова и Стапиленснова дјела, што учини да га генерал — инквизитор Матија Орри (1542.) оптужи ради „јереси“. Би осуђен на ломачу, но уложивши призив, ослободише га након петнаестомјесечног затвора.

Вративши се у Лион, попови потплатише неког Компен-а, да га убије. Но Долен, бранећи се, убије Компена. На што римски свећеници бацише у масу једну подлу измишљотину, по којој је Долен завео Компена, са једном похотном намјером. Но та легенда не учини Долену штете, доказавши се, да је измишљена. Његови непријатељи хваташе се другог средства. Послаше двије бале „јеретичких књига“, за Париз, ставивши на балама име Доле, као да су од њега послате. Наравно, двије бале бијаху заплијењене одмах, чим су у Париз приспјеле. Етјен Доле би одведен у тамницу, одакле побјеже у Пијемонт. Но, дошавши једне ноћи у Лион, да види своју жену и дјецу, ухватише га и поново затво-

рише. Оптужен као јеретик, нарочито ради пријевода једног Платоновог дјела о смрти, би спаљен на ломачи, у сред Париза, а његова дјела бачена у ватру.

Жил Ромен, знаменити сликар, инђинијер и архитект, илустровао је Аретинове сонете. Због тога га осудише на смрт, од које, на вријеме, побјеже, узевши на се име Фридрика од Гонзаге. Папа Клементо VIII заповједи, да се ухапси Шарк Антоан, резач тијех слика.

Франсоа Рабле, неумрли писац Гаргантуе и Пантагруела, допаде *in-rase-a* (белај-сандука), поставши свећеником; и то за то, што је показивао велику наклоност наспрам грчкој литератури и свјетским наукама. Ту би оставио и своје кости, да га пријатељи нијесу спасли. Бивши у Лиону, приликом гођења Доле-ова, мораде бјежати испред крволочности Римске Цркве.

Мишел Серве, славни медицинар и филозоф француски, бијаше један од највећих научењака свога вијека. Њему треба да захвалимо, што знамо процедуру крвотока. Написавши своје дјело *Restitution du Christianisme*, би ради тога ухапшен. Помоћу својих пријатеља одатле умаче, но судски процес се настави, осудивши га на смрт. За то вријеме, он бјежаше пут Италије, но пролазећи кроз Женеву, би ухваћен и послат у затвор. Ту, у затвору, поступали су с њиме на најдивљији начин, не допустивши му ни да узме свог адвоката, да га брани. Год. 1553. ненаситиви тирани спалише га жива, привезавши му за ногу његово дјело, које горе споменусмо.

Ренее де Франс, војвоткиња од Фераре, бијаше жена веома образована и врло начитана. Њезин двор је био уточиште слободоумних Француза, који бјежаху испод зликовачког ножа јадних свећеника. За њезине епохе, Језуити се настанише у Ферари. Краљ Ханри II., обавијештен од ових страшних калуђера, посла *Ориза* год. 1554., једног фанатичног инквизитора, не би ли могао

приволити Рене-у, у крило Римске Цркве. Покушај оста безуспјешан: ужасне успомене, што их оставише Борђије у Фарар-у, не могаху да улију, код војвоткиње, ни најмање поштовање напрам папизму.¹ Тај неуспјех ражљути инквизитора: Ренее би доведена пред суд Инквизиције, који је осуди на вјечну робију и конфисковање свију њезиних добара. Плач њезине дјеце и сузе њених дворкиња не ублажише ни мало нитковско срце ових дивљих тирана.

Шарл Демулен, један од највећих јуриста својега доба (1500.—1566.), би одређен да проучи један правни спор, што се догоди у тој епохи, међу француским краљем и папом Јулијаном III². Демулен даде право краљу, ради чега папа у спору попусти, али за то сва жућ његова и његове околине се изли на славног познаваоца закона. Сва дјела Демуленова бијаху бачена у ватру, и оштро забрањена, под пријетњом велике казне, ко их буде читао.

Римски мисијонери рупише у његову кућу и стадоше пљачкати. Његов живот би био у опасности, да га не спасе један од његових пријатеља. Демулен побјеже у Њемачку. Но вративши се у Француску, управо кад се бијаше отворила борба међу Универзитетом и Језуитима, написа једну расправу, у којој није сакрио истину о кобној кумпанији Исусовог реда. И овог пута

¹ Александар VI. постаде папом посредством дуката. Он учини кардиналом, сина своје сестре, Јована Борђи-у. Овај покварени папа, родоскврник, лопов и убица. хоћаше, приликом једне забаве, да отрује богатије прелате и кардинале, како би их могао наслиједити. Но слуга, преваривши се, даде отровно вино Александру VI., који истог часа умрије. Прст Божји стигао је на вријеме.

² Овај опет папа, познат као педераста, не занимаше се ничим, сем раскоши и уживања. Његова непристојност оде тако далеко, да учини једног свога слугу кардиналом, који не имађаше никаквих заслуга.

његов живот бијаше у опасности. Једино има да захвали Парламенту, који га узе у заштиту.

Анн ди Бург, савјетник Парламента у Паризу, препоручиваше да се употребе милостивије мјере напрам протестаната. Арцибискуп париски га оптужи, да је јеретик, ради чега би спаљен на ломачи год. 1559. на Гревском Тргу у Паризу. Његова добра, наравно, бијаху конфискована.

Жана де Леона, једног од шпањолских калуђера, Инквизиција у Севили прогањаше ради „јереси“. Ухватавши га у Холандији, ставише му главу у гвоздени оклоп, а уста му зачепише једним кочићем тако, да су му пјене на уста ишле. Доведен у Севилу би спаљен на ломачи г. 1560.

Године 1561. наста касапљење *Водоа* у Калабри. У једанаест дана би заклано, послије разних мука, двије хиљаде људи и жена.

Андре Везал, славни медицинар и творац анатомије, био је љекар Карла V., а касније Филипа II., у Мадриду. Везал би осуђен на смрт од инквизитора ради тога, што је секциро једну лешину. Но казну му претворише у поход пут Јерусалима, на што славни анатомист пристаде. Но на путу умрије од умора и глади.

Године 1566. би оптужена једна млада жена, како је припомогла својој сестри протестанки, да побјегне из Рима. Папа Пие V. нареди, да је дотле туку, док не побаци дијете из своје утробе. Онда је предаде тројици доминиканаца инквизитора, који је метнуше голу на погаре, пребијајући јој зглобове и пржећи јој материцу усијаном кустурином.

Године 1566. Папа *Пие V.*, овласти војводу д'Алб-а, да, у његово име, ишчисти Фландрију од „јеретика“. Сваки дан бројаше, од сунчаног уранка, па до заласка, 600 удављених. А рат учини те паде 150.000 жртава. За католичку војску у Фландрији, велики историчар *Мишле*

рече: „ужасни Вавилон шпањолских целата и талијанских содомиста.“ За ове небројене злочине папа Пие V награди војводу почасним калпаком и богатим мачем, на коме је писало: „Овјенчаноме побједиоцу јереси.“(!)

Год. 1569. војвода од Анжуа, побједивши протестанску војску у Моконтуру, заповједи да се удави 6.000 затвореника, у два дана. Пие V. писаше, о овим заробљеницима, Карлу IX.: „У име Исуса, ми вас овлашћујемо, да наредите да се објесе или да им се главе одсијеку... Никад не би могао опстати мир међу синовима Сатане и дјецом Свјетлости, ако се то не учини. Нужно је да се племе непобожних не множи у будућности. Искоријените до пошљедњега те зликовачке јеретике. Јер принос жртве, најугоднији Богу, јест крв непријатеља католичке вјере.“ (Писмо Карлу IX).

Доно Панеарио, професор грчког и латинског језика у Милану, би оптужен као јеретик због једног свог списа и затворен у Риму, гдје га осудише на ломачу (1570).

Године 1572. страшно Вартоломејско касапљење, које се истиче у крвавој историји Римске Цркве као злочин над злочинима. Вјерни агенти папизма Карло IX. и Катарина де Медићи, не устезаху се, ни од најнижих услуга, да буду по вољи „једино спасавајућој Цркви.“ А када гласник нунцијев донесе вијест, о том крвавом покољу, Гргуру XIII., у Рим, што бијаше наслиједио Пиа V., папа, од силног усхићења му даде 1000 златних талијера. Онда нареди, да се изради комеморативна медаља, као и једна слика (коју је начинио Вазари), што би престављала покољ. Под том сликом би написано: „Папа одобрава смрт Колињиеву.“ На вратима цркве Св. Луја стави натпис, у коме се слави побједа Карла IX. „помоћу савјета и молитава свете — столице.“

Пјер Рамис или Ле Раме, један од најзнаменитијих филозофа и књижевника француских у XVI-ом стољећу, би једна од безбројних жртава Вартоломејског покоља.

Језуити га имадоше на зубу. По њиховом упутству фанатици му хрупише у кућу, коју сву опљачкаше, а његову богату библиотеку изгорјеше још године 1562. Он мораде бјежати. Године 1572., нашавши се у Паризу, по наговору Језуита би бачен жив, кроз прозор, са петог спрата. Једна гомила дјеце одвуче лешину у Сену, близу моста Св. Михајла. То се догоди Вартоломејске ноћи, која прождрије, осим многих знаменитих људи (Рамиса, филозофа, — Жана Гужона, скулптора, — Гудинела, музичара, — Колоњи-а, адмирала и т. д.) још 30.000 других грађана.

Жан Боден, француски научењак, бијаше непријатељ вјерског рата и присталица вјерске сношљивости. Нападнут Вартоломејске ноћи, у својој соби, умаче испред ножева, скочивши кроз прозор. Оптужен (1590.) због јереси, би ухапшен, а његове књиге бачене у ватру.¹

Бернар Палиси, велики научењак и артиста француски. Због својих геолошких мишљења би бачен у Бастиј-у (тамница у Паризу), гдје и умре (г. 1590.).

Године 1596. Филип II., шпањолски краљ, изда наредбу, по којој ће сваки књижар бити осуђен на смрт, ако буде продавао или позајмљивао књиге, које су забрањене Инквизицијом.

Године 1600. би спаљен на ломачи у Риму, *Ђордано Бруно*, због својих филозофских идеја.²

И XVI. вијек је, како се види, пун крви, што се слијева на душу Римске Цркве. Велики историчар *Ми-*

¹ Нептарломер, то му је једно од његових дјела, за које се *Лајбниц* постара, да изиђе на свијет.

² Леконт де Лил, у једној својој цјесми описује дивним и величанственим својим пером ломачу Ђордана Бруна, завршујући:

„Et ce fut tout. Le feu le dévora vivant
Et sa chair et ses os furent vannés au vent.“

„И све се сврши. Ватра га жива пождера
И његово месо и његове кости разнесе вјетар.,,

шле, у својој „Француској Историји“, описује ужасне муке, што трпљаху невине жртве, под крвавим мачем злокобног папизма. Све, што се не савијаше до земље, пред клерикалним духом Римске Цркве, прогањаше се и убијаше. Али не само људи, по и наука, књиге, бацаху се на ломачу и уништаваху. Само Вартоломејска ноћ, како рече Мишле „уби филозофију — Рамиса, а тако исто и умјетност — Жана Ружона.“ Једном ријечи, и XVI. вијек доказује познату истину, да је Римска Црква непријатељ прогреса, а заштитник свију мрачњачких идеја, које човјека претварају у скота, а народе у понизно робље. —

III

Фрањо Пуџи, оптужен због атеизма, мораде бјежати из Оксфорда. Вративши се у Енглеску, би затворен. Изашавши из затвора, оде у Холандију, а одатле у Пољску. Сврши на ломачи у Риму 1600. год. само зато, што је проповиједао, да ће сваки поштен човјек бити спасен, ма то био и многобожац или слободни мислилац.

Павле Фоскарини, знаменити математичар (1580 до 1616), написа књигу, у којој рече, да се земља окреће. Књига би забиљежена у Индекс, т. ј. проклета и запалена.

Луђилио Ванини, знаменити филозоф талијански, бијаше и професор филозофије у Лиону. Издавши многа дјела, између којих се особито истиче „Разговори о Природи“, би оптужен због атеизма. Но на суду, не могавши му то доказати, изведоше једног лажног лицемјера, који рече, да је чуо из његових уста непобожне ријечи. Осуђен 1616., у Тулузу, на ломачу, калуђери Инквизиције му ишчупаше језик усијаним клијештима и онда га жива спалише.

Теофил Вјо, француски пјесник, издавши своју збирку пјесама, под насловом „Сатирички Парнас“ био

је осуђен на ломачу (1623). Побјегавши, би ухваћен и затворен. Но пошто се у Парламенту покрену дебата због њега, смртна осуда буде одгођена. Послије 18 мјесеци дебатирања, Парламенат закључи, да се смртна казна претвори у вјечиту робију. Годину дана касније, Вјо умре у затвору (1626).

Исте те године се објављује, у Картагени, јавна аутодафа за спаљивање невиних жртава. Том приликом се позивљу вјерни, да присуствују редовно спаљивању „јеретика.“ Позив је тај гласио: „У славу и хвалу Бога, Нашег Господина, и за напредак католичке вјере, славиће се јавни чин вјере на великој пијаци, крај луке, гдје долазе галије Његовог Величанства. Нека је на знање свима становницима овога града и путницима, који се буду у њему нашли, као и свима становницима свију околних мјеста, да треба да присуствују овоме вјерском акту, како би могли на тај начин постићи индугенцију и опроштаје, што их је одобрила Света Апостолска Столица. Нека је дакле на знање свима и свакоме, ко год буде присуствовао овоме чину, као и другим сличним актима, што буду слиједили, да ће бити опроштен гријехова.“ (!...)

Године 1627., послије открића Кеплерових астрономских закона, католички лицемјери учинише по свом обичају једну ујдурму, да би се осветили славном научнику Кеплеру. Наиме, не могавши ништа да учине, њему лично, окомише се на његову мајку, оптуживши је, да је вјештица и да има посла са демоном, који јој открива небеске тајне. Инквизиција је осуди на ломачу, што би било и извршено, да војвода Виртенбершки на молбе Кеплерове, не учини потребите кораке. Мати Кеплерова, послије двогодишњег тамновања, би пуштена на слободу.

Урбен Грандие, лудински парох. И ако католички свећеник бијаше, Грандие није могао а да не жигоше

отворено дјела својих другова, препоручујући им сношљивост напрам другим вјерама. Другови га облагаше да је омађијао Уршулинке једног манастира, у који Грандие није никад ни ногом стао. Једна хистерична пона би употребљена као тобожњи свједок. Грандиа затворише и осудише на ломачу, што би и извршено у присуству силне свјетине (18. августа 1634.).

Од године 1630. до 1640., Француска јечи под мачем инквизитора. За најмању ствар осуђиваху се невине жртве. Тако, ако је неко био трн у оку Језуита, требало га је оптужити, да је мрсио уз пос, што учини да стигне на ломачу.

Од године 1632.—1643. Кардинал Сотомајор, велики Инквизитор Шпаније, учинио је, да се ухапси и осуди 4576 особа, што су биле сумњичене због јереси: 780 бијаше спаљено на ломачи, а остале мучаху разним мукама.

Галилео Галилеи, знаменити математичар, физичар и астроном, био је такођер жртва мрачњаштва Римске Цркве. Језуите и Доминиканци га јавише Инквизицији „због јереси.“ Папски двор га стаде опадати, изрекавши ову осуду:

„Тврдити, да се сунце не креће и да је у средини свијета, значи одобравање једне абсурдне мисли, која је лажна у филозофији и која је, по својој форми, јеретична, — јер се тако мишљење потпуно противи Светом Писму; тврдити да земља није у средини свијета, и да се креће око сунца и око своје оси, тако је исто апсурдно, исто се противи и у филозофији и у вјери.“

Све Галилејове књиге, као и Коперникове, Дидакусове, Астуникаове и Фоскаринине бијаху забрањене од стране Инквизиције. „Смрт или катанац на уста!“ то бијаше предложено Галилеу, који ипак год. 1632. изда на јавност своје нове доктрине. Папа Урбен VIII. (1633.), као управник Инквизиције, позва га пред „свети суд.“

Бачен у тамницу у Риму, чекаше процес. Ослабљена, измучена седамдесетогодишњег старца, изведоше пред суце, пред којима мораде да клекне, метне руке на Евангелије и изговори сугерирану заклетву, коју му страх пред смрћу оте из уста. И у тој заклетви су биле ријечи: „...у будуће вјероваћу све, што чува, проповиједа и поучава света католичка Црква, апостолска и Римска...“ Но ипак на крају ове заклетве, говоре, да је Галилео изустио „*E pur si muove*“, што је могуће; јер и након тога, мораде да остане, интерниран три године у арцибискуповој палачи, под надзором Инквизиције.

Марко-Антоније Доминис бијаше 20 година Исусовац. Но бавећи се озбиљно природним наукама и увидјевши страшна дјела Римске Цркве, збаци мантију и изда своје дјело, под насловом *Еклезиастичка Република*. Ту живо нападе на папизам и на католичко свећенство, бранећи уједно вјерску сношљивост и осуђујући неправедну смрт Јована Хуса. Ово дјело изиђе на велики глас, нарочито у Француској и Италији. Папа Гргур XV.¹ га уврсти у индекс. Доминис би преваром навучен у Рим, гдје га одмах ухапсише, на заповијед Урбена VIII. Да би га се лакше отресли, отроваше га у затвору, а тијело, са његовим дјелима, спалише на ломачи (у јануару 1625.). Доминусу иде у заслугу оптичка теорија о дузи.

Тома Кампанела, талијански филозоф, бјежаше десет година, из мјеста у мјесто, у својој домовини, испред гоњења Римске Цркве. Ухвативши га у Напуљу, би затворен „због политичких, филозофских и теолошких злочина“ (!..). Ту оста 27 година, у помрчини, без довољне

¹ Овај папа је честитао Лују XIII. на прогањању и мучењу протестаната. Имађаше намјеру, да искасапи и Женевљане. Сав свој новац даваше у сврху прогањања и пскорјењивања реформисаних у Енглеској, Немачкој и Пољској.

хране, претрпивши седам мучења.¹ Год. 1626. дочепо се слободе и побјеже у Француску, гдје је и умро (1639.). Његови стихови, који износе ужасна мучења што их је претрпио, под инквизицијом су постали врло популарни.

Рене Декарт, 1596.—1650. славни француски филозоф, мораде да иде из своје земље, због клеветања и гоњења, које му приправљаху чувари Римске Цркве. Конгрегација Кардинала забрањиваше, да се штампају, читају и држе његова дјела.

Уијем Прајн, (Ргуппе) знаменити енглески правник (1600.—1669.) писаше жестоке брошуре против бискупа и злоупотреба Цркве. Би осуђен на велику глобу и да му се одрежу уши (1634.).

Године 1643. би именован новим инквизитором, Арцен Рејнозо, у Шпањолској. Под његовом заповјешћу издахну 9560 невиних жртава, што на вјешалима, што на ломачи. Његова крволочност оде тако далеко, да папа Инонцентије X. му даде укор, — што свједочи да папство будним оком пратијаше Инквизицију: оно дакле треба, да и носи ову тужну одговорност.

Поп Буле, написавши брошуру против нечасног владања свог бискупа у Руену и његових неморалних обичаја, би, по наредби тог бискупа, привезан за једну ископану и усмрћену љешину и вучен по градским улицама. Сав измрцварен, на пола мртав, би спаљен на ломачи (1647.). —

Године 1655. војвода од Савое изда наредбу, да се сви Водое Пиемонта морају покатоличити у року од осам дана, под пријетњом смртне казне и конфискације добара. Мноштво људи и жена, не хотећи то учинити, позатвараше се и посакриваше по кућама. Калуђери иђаху,

¹ Ова страшна и одвратна мучења, на јеретцима, одобрио је (1252.), најпрво, Инонцентије IV., папа, који је познат као убица и да је тровао људе. Урбен IV., папа крадљивац, даде дозволу и инквизиторима, да ова мучења употребљавају.

да их траже; и нашавши своју жртву, даваху је целату. Крв на ново тече — из крила Римске Цркве.

Год. 1665. се одржи у Француској Скупштина католичког клира. На тој Скупштини би одлучено, да се настави још одважније гоњење реформисаних. Сва мала занимања им бијаху забрањена, тако, да маса остаде без залогаја хљеба. Одлучи се, да им се отму дјеца, како би могла бити васпитана у католичкој вјери.

Луј-Горен Сент-Амур, ректор париског университета, жестоко нападе на Језуите (1650.), ради чеса би искључен из службе, по закључку Сорбонске Скупштине. Његово дјело *Пет Пропозиција* би запаљено.

Пјер Никол, француски моралиста, писаше папи Инокентију XI. о попуштању морала. Језуити осјетише многе приговоре њима управљене и дигоше вику. Никол мораде да бјежи испред ових крволока у Белгију и Холандију. Ту је живио, као запета пушка, знајући, да језуитски принцип иде за тим кад хоће да се отресе непријатеља, да не треба бирати средство: нож, отров, клевете и т. д., то су фактори њиховог морала.

Бузене Бори, талијански хемичар и природњак, био је осуђен, у Милану, на ломачу „због јереси.“ Бјежећи (1660.) би ухваћен у Моравској, на путу за Турску, одакле га послаше папи у Рим. Ту га дочека тешка тамница Свете-Столице.

И славни француски књижевници *Ла Фонтен* и *Моллијер*, били су предмет клевете од стране „Светих отаца.“ Нека њихова дјела бијаху осуђена од Конгрегације Индекса.

IV

Бацимо летимичан поглед на XVIII. и XIX. вијек!

Пјер Бејл, француски филозоф, изишавши из језуитског колежа (гдје су га били покатоличили), на ново се врати у вјеру своје породице, вјеру реформисану, и оде

потајно у Женеву. Постаде професором филозофије у Седану, онда у Ротердаму. Његова дјела одишу чистом љубави напрам узвишеном моралу, који се крије у не-сношљивости вјерској. У своме дјелу: „Критика Историје Калвинизма од П. Мајнбурга“ побија максиму, која гласи, да у Држави не треба трпити, до ли једну вјеру; жигоше несношљивост вјерску; називље Вартоломејску ноћ „вјечна срамота римске вјере“ („l'éternelle honte de la religion romaine“); жигоше насиље, које се употребљава за ширење вјере и т. д.

Језуити се осветише *Бејлу*, оклеветаше га, бацише у затвор, гдје умрије, послије пет мјесеци, год. 1706.¹

Матија Кнутцен, филозоф XVII-а вијека, би ухапшен, ради својих идеја. Ту је и ишчезао, јер се за њ више ништа не чу.

Јован — Христијан Волф, њемачки математичар и филозоф (1679.—1754.) бивши професор филозофије, није годиио својим доктринама католичким калуђерима. Проказавши га њемачком краљу, Фридриху-Виљему, као атеисту, мораде да остави своју домовину. Краљ му је поставио два услова: или да остави његову државу за 24 сата или да буде објешен. Наравно, Волф изабра оно прво.

¹ Језуити испословаше краљеву наредбу, да се спали споменуто његово дјело. Спаљивање књига се вршаше, обично, на Гревском Тргу, данашњи Place de l' Hôtel-de-Ville, у Паризу. — Интересантан је један разговор, између Кардинала де Полињака и филозофа Бејла:

— Међу свима сектама у Холандији, питаше Кардинал, коју највише волите?

— Ја сам протестант одговори Бејл,

— Знам, одговори Кардинал; али јесте ли ви лутерап, калвиниста или англикан?

— Не, ја сам протестант, јер ја протестујем против свега што се говори и што се чини, кад сматрам да то није наметно.

У своме „Критичком Рјечнику“ захтјева сношљивост и за јеретике, и за мусломане, јевреје, безвјернике, нецобожне, јер вјерски ратови су ужасни. —

И *Волтер* (1694—1778.) бијаше жртва Римске Цркве, која га клеветаше и прогањаше, гдје је год стигла. Али његова дјела у којима се испољује један од највећих умова XVIII-ог вијека, бијашу још већа жртва, но он сам. Ужасна манија Римске Цркве, као жив доказ њезиног мрачњачког духа јест спаљивање умног блага. А слободу ријечи и слободу штампе, на што има право сваки човјек и сваки народ, ако хоће да напредује, ова тиранска власт кажњава ломачом. На њу би дошао, без сумње, и Волтер, да не нађе своје уточиште у *Фернеју* и своју обрану у сакривању и духовитом оповргавању клевета.

Жан-Жак Русо, славни филозоф и педагог, написа 1762. *Емила*. Свећеници му бијашу припремили мјесто у затвору; но Русо, чувши то, од принца де Конти-а, остави Француску, побјегавши у Берн. Тек што је ту стигао, дозна, да му је „Емил“ спаљен целатском руком у Паризу (11. јуна 1762.) и у Женеви (19. јуна), као и „Друштвени Уговор.“ И његов геније бијаше убадан назадним мачем Римске Цркве.

Ханри-Жозеф Дилоран, француски књижевник, писао је, уз сарадњу *Грубенталову* „језуитике.“ То су веома папрене сатире против конгрегација, уопште, а нарочито против Језуита, ради чега би забиљежен у црни тефтер. Дилоран побјеже у Холандију, а његова сарадника затворише мјесец дана у Бастиљ. Језуитска га шпионажа брзо откри у Мајансу и пријави Инквизицији овога града, као антиклерикалног писца. Ту га затворивши, еклезијастичка Комора га осуди на вјечну робију (1776.), у којој послије 30 година остави и своје кости, не угледавши слободе.

Лесинг, познати њемачки писац (1729—1781.) драме, препоручиваше сношљивост и нападаше догму. Његова брошура *Anti-Goetze* је пуна горке ироније против клерикализма. А у *Nathan der Weise* (1779) доводи на

позорницу јевреја, мухамеданца и католика, који на крају дознају, да су везани сродством. Клерикали га мрзаху, клеветаху, али не могоше ништа да учине.

Ла Бар, (швалие де...). Ово је име једне од највећих жртава клерикалне несношљивости. Осамнаесто стољеће је задрхтило, колико у Француској, толико и изван ње, нашавши се пред овом невином жртвом.

Један денунцијанат, по имену Белван, жестоки католик, наљућен на Ла Барову тетку, зарече се, да ће се осветити на њезином сестрићу. Оптужи га код првог суца, како је Ла Бар пјевао неку пјесму, у којој Марију-Магдалену називље блудницом. Уједно га денунцира, како није скинуо капу, за вријеме процесције (!) и да је сломио дрвени крст на мосту. Свједоци лажни и сметени излажаху, но за ово треће нико не могоше ни приближно казати, до ли денунцијанта Белвала. Суци, подстрекнути од стране бискупа, осудише га, да се на њему изврши:

1^о Да му се даду питања обична и ванредна, не би ли казао имена својих другова;

2^о Да му се језик извуче из корјена, а у случају, да би се бранио, нека му се ишчупа усијаним клијештима;

3^о Да му се одсијече десна рука пред великим вратима саборне цркве;

4^о Да се одвуче у теретним двоколицама на трг ди Марше, гдје ће бити гвозденим ланцем објешен и спаљен на жеравици. Ова страшна осуда би изречена 28. фебруара 1766.

Ла Бар даде призив, који у пркос доказима највећих адвоката тога доба, да је осуда неправедна и незаконита, би узалудан. Суци призивног суда бијаху под утицајем бискупа и њихових пријетња. Ла Бар (Жан—Франсо Лефевр), у деветнаестој години своје младости, пред лицем цивилизованог свијета, испусти своју муче-

ничку душу (1. јула 1766). Четири тачке оне ужасне осуде бијаху још недопуњене ломљењем гољени.

Звјерство ове казне ражљути толико народ, да су суци морали бјежати.

Тај страшни догађај као да пробуди свијест, уводећи у праксу филозофске доктрине XVIII-ог вијека. А Конвенција, 25 бримера, године II. једнодушно усвоји четири чланка, којима се жигоше мучење Ла Барово, даје сатисфакција његовој родбини, враћајући јој конфисковано имање, и опрашта живот другу Ла Барову, Моривалу, који бијаше умакао испод ножа крволочног клерикализма.

У ову епоху спадају још многи и многи мученици фанатизма Римске Цркве. Мученици, међу којима има и таквих, који не одоше на ломачу, али за то цио живот проведоше у трзавицама и биједи, пред клеветама, пријетњама, гоњењу и хапшењу од стране црне војске, у чијем је егоизму и име божије профанисано.

V

Рањена душа нађе свој одушак у француском народу. Под утицајем Генија морала, Римска Црква уступку. Деветнаести вијек у Француској стаде на пут криминалном духу Римске Цркве, који поче иза кулиса, да продужује свој посао. Спојивши се наине још више са племством и удвостручивши своју снагу у распростирању мрака међу масом, гледала је, да сломије врат непријатељу клерикалне догме, Науци, која у руци носи лучу Прогреса. Не само у Француској, но и изван Француске, још више сметаше јој на сваком кораку. Примјери су свакодневни, и ми ћемо навести само некоје.

Пјер Силвиан Марешал, француски књижевник и филозоф, изгуби своју службу, због једног свог дјела. А касније, издавши „Алманах поштених људи“ би за-

творен четири мјесеца, а Алманах његов оде на ватру. И под владом Бонопартовом није боље пролазио.

Парни, (1753,—1814.), француски пјесник и академичар изда год. 1805. историју хришћанства „Кристијаниду“, коју откупи влада за 30.000 франака, да би је могла уништити. Послије његове смрти забранише му и друго његово дјело од г. 1799. „Рат богова“ и не допустише, да се његово име спомиње у Академији.

Шигол-Лебрен, романописац и драматичар француски (1753.—1835.) би прогнан, што је приказао једно дјело бискупу у Лјежу, у коме се напада аристократија и Римска Црква. За вријеме Ресторације и друге Царевине, сва његова дјела бијашу проклета и забрањена.

Франсоа Монлозије, (1755.—1838.) француски књижевник, написа више дјела проти Језуитима, као: „Оптужбена писма против Језуита (1826.), Језуити (1827.) и т. д. Због првог дјела му влада укину пенсију.

Феслер, историчар, (1756.—1839.) мораде да бјежи из своје домовине, гоњен на сваком мјесту, захваљујући утицају Римске Цркве.

Фихте, славни филозоф њемачки (1762.—1814.) и неумрли писац педагошког дјела „Бесједе њемачкој нацији“, написа два чланка у „Филозофском Журналу.“ Због тога, његова предавања на Универзи бијашу укинута, а „Филозофски Журнал“ забрањен. Он мораде, да да оставку и бјежи у Берлин.

Пјер-Жан Беранже, (1780.—1857.), знаменити француски пјесник, бијаше предмет вјечитих денунција побожних католика, које, под утицајем реакције, учинише доста зла духовитом пјеснику. Год. 1821. би осуђен на тромјесечни затвор и 500 фр. глобе, а књига пјесама забрањена.

Год. 1828. осудише га на девет мјесеци затвора и 10.000 франака глобе, које би исплаћено добровољним прилозима.

У предговору једне своје збирке пјесама Беранже писаше: „Некоје од мојих пјесама су биле сматране, као непобожне, — сиротице! — од стране краљевског прокуратора, државних адвоката и њихових замјеника, који су сви без разлике, веома побожни, по изгледу. Ја не могу, погледом на то, него да поновим, што је сто пута казано: Када, у наше доба се религија претвара у политичко оруђе, она се излаже занемаривању своје свете дужности: најтолерантнији постају најнетолерантнији због ње; правовјерни, који вјерују остало, него што она казује, иду каткада са својим нападајима, изазвати насиљем, и у њено светилиште. Ја, који спадам у те правовјерне, никад не дођох дотле; моје задовољство се састоји у смијеху, што је изазват ливрејом католицизма.“

Фелисите-Робер Ламне (Lamennais) (1782.—1854.), филозоф француски. Послије Револуције 1830. установи журнал, „Будућност,“ у коме, као свјештеник захтјеваше слободу штампе, укидање Конкордата и одјелење Цркве од Државе. Лист престаде да излази, а Ламне би оптужен. Суд га прогласи невиним. Папа га осуди у својој були. Послије фебруарске Револуције Ламне би изабран за париског посланика у Народној Скупштини.

Никола Паганини (1784.—1840.), славни талијански виолиниста, свирајући пред публиком, изазва не свијест код некијех жена. Фанатици разбубаше, да је сотона у особи. Поводом његове смрти, бискуп из Нице забрани, да се сахрани у гробљу овај „демонијак.“

Виктор Кузен, славни француски филозоф, оде у њемачку год. 1824., да проучава Фихтеову и Хегелову филозофију. Француска дипломатија, подстрекнута Језуитима, учини, да се славни филозоф одведе у затвор из Дрездена у Берлин, гдје остаде шест мјесеци. Године 1833. изда једну књигу под насловом: „Књига у настави морала и религије, за употребу на примарним католичким школама, основним и вишим.“ Бискупи га

жестоко нападоше, и издање — двадесет хиљада примјерака — би потпуно уништено. Кузен, поставши министар просвјете, изјави да „Универзитет никада не ће бити језуитски.“

Жозе Мери, француски пјесник и романописац, нападаше у своме листу „Фосен-у“ фанатизам мисионара и ултрамонтански деспотизам. То учини да постаде жртва судских гоњења и непрестаних трзавица. Године 1821. би осуђен на тромјесечни затвор, а иза тога мало опет мораде, да издржи нову казну.

Жил Мишле, (1798.—1874.), велики француски историчар, као професор у Колеж-де-Франсу, држао је једно предавање год. 1843. У том предавању је изнио многе сплетке и незаконите најезде разних редова Римске Цркве. Предавање би прекинуто хуком слушалаца. Клерикална партаја постиже, да се његова предавања обуставе.

Едгар Кине, (1803.—1875.) славни француски филозоф, историчар и пјесник, би именован професором Колеж-де-Франса год. 1841. Његова предавања бијаху дочекивана хуком и лупњавом, јер у њима Кине истичаше убитачни утицај Језуита на народе, који су прихватили њихове доктрине, било милом или силом. Ђаци Републиканци, револтирани овим овратним манифестацијама, побацаше на врата језуитске ученике.

Арцибискуп париски, бискупи и њихови помагачи исте сорте, као и они, разгласише о Кинеу најцрње клевете. Ствар дође у Комору, но влада се не усуди, да обустави предавања. Тек год. 1846. то учини. Те исте године 2 децембра дочека прогонство и оде у Брисељ.

Жан-Жозе Прудхон (1809.—1865.) знаменити француски филозоф и економист. Год. 1858. изда своје велико дјело: „О Слободи у Револуцији и у Цркви“ (у 3 свеске). У томе дјелу износи Цркву као непомирљивог непријатеља Револуције. Шест дана, послје издања, дјело би забрањено. Прудона осудише на три године

затвора, 4000 франака глобе и потпуну забрану његовог дјела, ради чега би приморан, да бјежи у Брисељ.

Ренан, (1823.—1892.) славни француски филозоф и филолог, због својих слободних идеја, мораде да остави предавања у Колеж-де-Франсу, која бијашу, послије, и укинута. Римска Црква га је проклела и екскомуницирала. Лањске године, 13. септембра 1903. подигнут му је споменик у Трегију, у Бретањи, уз многобројно присуство француског народа. Том приликом је држао говор министар-председник Е. Комб, у коме живо жигосаше убитачни клерикализам Римске Цркве.

* * *

Прохујали вијекови, у Историји Римске Цркве, довољно освјетљују тирански клерикализам њезин. Он је главна карактеристика њезиних доктрина, под којима цичи наука, плаче слобода и јеца Геније човјечанства. Под његовом демонском руком пролажаху деценији и стољећа, кроз потоке невине крви, слушајући јаук Прогреса и цивилизације.

У рукама Римске Цркве и хришћанство се претвори у тиранију, а вјерска несношљивост у звјерство. Човјека језа спопада, када проникне и у данашњи напор Римске Цркве, не би ли како повратила крвава стољећа, што нам још живо пред очима лебде. Стољећа, којима француски пјесник, *Леконт де Лил*, овако пјева:

„Одвратни вјекови вјере, губе и глади,
Које крвави одсјај ломача обасјава!
Вјекови кропаоника, мантије и кагуле¹

¹ Кабаница без рукава са кукуљицом преко лица, која је прошупљена, гдје очи долазе. Она је служила калуђерима, да се њоме замотавају, особито, за вријеме инквизиције.

Естрададе¹ и ногара,² када римски Вукодлак,
 Тај опити вампир крвљу људском,
 Бијесан, с пјеном на усти, с лучом у руци,
 Пираше у свако тијело, у сваку душу живу.

— — — — —
 О вјекови скотова, подлаца и касапа,
 Срамото минулог доба и хуманитета,
 Проклети, проклети да сте за вјечна времена.“

¹ Справа за мучење, на којој би човјека издигли изнад земље, метар, два или више, свезавши му руке и ноге на крстима, па га онда изненада пустили да падне на земљу.

² Опет справа за мучење, којом би гољени стезали и пребијали.

II.

ПРОГЛАС

ЧОВЕКОВИХ И ГРАЂАНИНОВИХ ПРАВА У ФРАНЦУСКОЈ

I

„Ми смо дужни, нарочито ми, француски грађани, да љубимо нашу домовину и да се жртвујемо за њу, јер је она имала част да служи као вођ другим народима и да им, својим примјером, покаже, како је могуће установити људску власт помоћу разума.“ Тако се изрази *Леон Буржоа*, говорећи о Прогласу Човјекових и Грађанинових Права, на које с одушевљењем пристаде Француски Народ 27. августа 1789.

Људско биће, бивши подвргнуто или ђефовима владара, или незаконитој привилегији Цркве, или убитачним традицијама, не представљаше више човјека (као што га ни синови нашег народа данас не представљају у неослобођеним крајевима), него бесловесну животињу, спутану многоструким конопима.

Идеја о праџу сваког човјека се рашири, по Француској, током XVIII-ог стољећа. Геније *Волтера*, *Монтескија*, *Жан-Жака Русоа* и *Дидроа* бацише ту идеју у социјални вртлог Француског Народа. Прошавши кроз многе слојеве тог вртлога, идеја о праџу човјека стиже

свршетак XVIII-ог вијека, обучена у чисто народно рухо. Реформатори је дефинисаше, а Дух Народа, оличен у Народној Скупштини (Assemblée Nationale) дође, да јој се поклони.

Проглас човјекoвих и грађанинових права — Declaration des droits de l'homme et du citoyen — еванђеље је француског народа. Уставотворна Народна Скупштина га усвоји 27. (15.) августа 1789. Краљ се колебао, да га потврди. На то се диже оружан народ из Париза, пут Версаља, што учини да га Краљ потписа 5. октобра (23. септ.) 1789. То колебање краљево, чија власт бијаше из темеља уздрмана, подржавали су и многи скупштински посланици, мислећи, да би ненадно откривање ових права Народу, прије Устава, могло изазвати анархију: „Народ би могао да злоупотреби своја права, тако писаше један новинар, резумирајући мњења, која се подигоше у Скупштини против *Прогласа*. Било би врло неопрезно, да се одједном завјеса скине. Проглас треба да буде тајна за народ све дотле, док се не састави добар „Устав“, који би се могао објавити без опасности.“

Али већина у Уставотворној Скупштини није дијелила овако мишљење. Она држаше, да је њена прва дужност расвијетлити народ и упознати га са његовим истинитим правима: Проглас ће моћи потанко установити, од тог часа, суверенитет народа, који треба да управља влашћу преко својих посланика; он ће најбоље показати народу, да је стари режим престао за навијек. И тако, *Проглас* би објављен народу.

Но не потраја дуго, а реакција побиједи. Прво Царство окрену копље пут „Прогласа,“ укинувши народу *политичку слободу*. А Реставрација обори потпуно суверенство народа и замијену *Устав* са једном краљевом октројисаном повељом.

Револуција од год. 1830. хтједе да врати народу његова права, али не може да успије, јер већи дио гра-

ђана бијаху лишени права гласања, за владе Луја-Филипа. А *револуција* од 1848. прокламира *опште право гласа* и тако се народ приближи принципима од 1789. Али републикански Устав од 1848. би повријеђен 2. децембра 1851. *државним ударом* Луја-Наполеона, који се потом прогласи царем.

Тек 4. септембра 1870., кад *Република* би коначно утврђена, „Проглас Човјекових и Грађанинових Права од 1789. год.“ поста право еванђеље Народне Воље и Француске Републике. Он постаде њезин главни основ за цјелокупну политичку организацију.

II

Проглас Човјекових и Грађанинових Права — *Declaration des Droits de l'Homme et du Citoyen.*

У В О Д

Заступници Француског Народа, сабрани у Народној Скупштини, сматрају, да једино у непознавању, нехају или презирању човјекових права, лежи узрок народних несрећа и владиних корупција. С тога су одлучили, да изнесу у једном свечаном прогласу природна, неодоумљива и света права човјекова, како би овај проглас стално лебдио пред очима друштвенога тијела: како би га на тај начин потсјећао на његова права и његове дужности; како би дјела законодавне власти и дјела извршне власти, — која се могу, у сваком тренутку, поредити са циљем сваке политичке установе —, била више поштована; како би тражбине грађана, основане од сада на простим и неоспоривим начелима, ишле увијек на одржање Устава и на срећу свију.

На основу тога, Народна Скупштина признаје и објављује, пред и под покровитељством Врховног Бића, ова права човјека и грађанина:

Члан први. — Људи се рађају и остају слободни и једнаки у правима; друштвене разлике могу постојати једино ради опште користи.

Члан други. — Циљ сваке политичке заједнице је тај, да чува и штити природна и неоспорива права човјека. Ова права јесу: слобода, својина, безбједност и отпор угњетавању.

Члан трећи. — Начело сваког суверенства лежи битно у самоме Народу; ниједно тијело, ниједна јединка не може да врши власт, која изричито не проистиче из Народа.

Члан четврти. — Слобода се састоји у вршењу свега, што не наноси штету другоме; по томе вршење природних права сваког човјека нема других граница до ли таквих, које осигуравају осталим члановима друштва уживање ових истих права; ове границе се могу одредити једино законом.

Члан пети. — Закон нема право да забрањује ништа друго, до ли само така дјела, која штете друштву. Све, што није забрањено законом, не може се запријечити, и нико не може бити присиљен да чини оно, што закон не наређује.

Члан шести. — Закон је израз опште воље, сваки грађанин има право да судјелује при стварању закона, било лично, било преко свога заступника. Закон мора бити исти за сваког, било то у погледу заштите или у погледу казне. Сви грађани, будући су пред њиме једнаки, имају једнако право на сва јавна достојанства, мјеста и звања, по својој способности, гдје се не смије ништа друго узимати у обзир, него њихове врлине и њихов таленат.

Члан седми. — Ниједан човјек не смије бити оптужен, затворен или у затвору држан, до ли у случајевима, који су означени у закону и по прописима, које закон одређује. Они, који траже, који одашиљу, који извршују

или који наређују самовољне заповијести, морају бити кажњени; но за то сваки грађанин, позват или задржан на основу закона, дужан је, да се с мјеста покори; свако опирање, с његове стране, чини га кривим.

Члан осми. — Закон смије прописивати само такве казне, које су строго узевши и очевидно нужне; нико не може бити друкчије кажњен, до ли на основу закона, који је донесен и објављен прије учињеног преступа и који је законски примјењен.

Члан девети. — Сваки се човјек мора сматрати као невин, све дотле, док се не докаже, да је крив; ако се нађе за неопходно нужно, да се затвори, онда законом треба да се укине свака строгост, која не би била потребита за осигурање надзора над њим.

Члан десети. — Нико не смије бити узнемириван због својих назора, ма то било и вјерских, ако њихово манифестовање не квари јавни ред, који је законом утврђен.

Члан једанаести. — Слободно исказивање мисли и мњења је једно од најдрагоцјенијих права човјека. Сваки, дакле, грађанин може слободно говорити, писати и штампати, имајући на уму, да је одговоран за злоупотребе ове слободе, у случајевима које је закон предвидио.

Члан дванаести. — Да би се зајемчила човјекова и грађанинова права, од пријеке је потребе, да постоји државна моћ. Ова је моћ, дакле, установљена у корист свију, а не због личне користи оних, којима је повјерена.

Члан тринаести. — За одржавање државне моћи, за трошкове око администрације, заједнички порез је неопходан; он мора да буде једнако распоређен на све грађане, према њиховом материјалном стању.

Члан четрнаести. — Сваки грађанин има право да рјешава, лично или преко својих представника, о нужности општег пореза, да даје на њ свој слободан пристанак, да води контролу, на што се употребљава и да му одређује количину, стопу, изворе за покриће и трајање.

Члан петнаести. — Друштво има право да иште рачун од сваког јавног службеника о његовом раду.

Члан шеснаести. — Свако друштво, коме гарантовање права није обезбјеђено и подјела власти одређена, нема никако устројства.

Члан седамнаести. — Пошто је право својине свето и неприкосновено, то се оно не може никоме одузети; једино, кад то очевидно захтијева општа нужност, законским путем доказана; у том случају треба да се даде праведна и претходна накнада.

Ш

Човјек, ма гдје он био, дужан је да познаје своја права, и као човјека и као грађанина. Тим више, ако се налази у земљама, којима туђинац управља, — у земљама гдје се не признају ни најосновнија права човјекова и грађанинова; због чега, у таким земљама, влада јад и чемер, у сваком погледу.

Већи дио Срба, сви Хрвати и Словенци, наши сусједи, живе у таким земљама. Ватиканско-бечки јарам све то јаче и јаче притиска ове невине жртве рода људског. То су згажена бића, у којима понос човјека стење под животињским дахом једне назадне власти.

У интересу морала и хуманитета, у интересу цивилизације, општег мира и Прогреса, та згажена бића треба подићи, упознавајући их с њиховим правима; треба их спасити од животињског страха, будећи им понос људски и грађански, што, притиснут у њиховим душама, чами и јеца. Ко буде овај свети посао вршио, његове жртве биће овјенчане захвалношћу будућих покољења и цијелог рода људског.

Цена 1,50 дин.
